

עיתונות בתל-אביב

על שלושה כתבי עת ראשונים

נורית גוברין

הרוחניים הסתמנו כבר בהתחלות, עוד לפני היווסדה של תל-אביב: חילוניות, חופש, אחריות, נהנתנות, יצירת תרבות, נהייה אחרי אפנות – "מודות" בלשון התקופה – ויצירתן.²

מירושלים לתל-אביב

ירושלים קדמה לתל-אביב בעיתונות בגלל העובדה הפשוטה שהייתה כאן הרבה קודם. אבל משעה שנוסדה תל-אביב, ועוד זמן מה קודם לכן, ביפו (1893), החלו עיתונים לצאת בה בהדרגה. תחילה בשכונותיה הראשונות של תל-אביב, ולאחר מכן בתל-אביב עצמה, מיד עם ההכרזה הרשמית על ייסודה.³

שנים אחדות לאחר מלחמת העולם הראשונה עברה ההגמוניה העיתונאית מירושלים לתל-אביב, עם מעברו של הארץ לתל-אביב (1923) ועם ייסודו של דבר (1925). בשנים אלה הופיעו בתל-אביב בעיקר כתבי עת המתייחדים בנושאים שונים (פובליציסטיקה, תרבות וספרות), לקהלים שונים (מבוגרים ונוער; בעלי מקצוע), ומטעם גופים שונים (מפלגתיים, מקצועיים). כמה מגמות בלטו בהם:

1. כתשעים כותרים הופיעו בתל-אביב עד שנת 1925 ועד ככלל, לפי הרשימה של זהר שביט.⁴ מרבית הכותרים הם של קבצים חד פעמיים, או של כתבי עת ועיתונים קצרי מועד: שנה-שנתיים, לכל היותר שלוש. אחד המאפיינים הוא הופעה בלתי סדירה לפרקים. רבים מהם הם נדירים מאוד, נזכרים רק ברשימות הביבליוגרפיות עם נתונים סותרים, ואי אפשר להגיע אליהם. מעטים הם אלה שהארכיונים מעבר לחמש שנים והטביעו את חותמם על מפת התרבות, הספרות, הפובליציסטיקה והתחומים המקצועיים. תופעה זו אינה מיוחדת, כמובן, לעיתונות בתל-אביב. זוהי החוקיות הכללית הקבועה ביחס לכל כתבי העת והעיתונות העברית והישראלית מראשיתם ועד היום.

2. בתקופת הראשית, העורכים וחברי המערכת ישבו ברובם ביפו, בשכונותיה הראשונות של תל-אביב ובתל-אביב, אבל מכיוון שבתו הדפוס היו בירושלים, התחלקה העבודה בין יפו ולאחר מכן תל-אביב לבין ירושלים. וכך לעתים קשה לקבוע היכן הופיע כתב העת: בתל-אביב, בהתאם למקום מושבם של העורך וחברי המערכת, או בירושלים, המקום שבו בוצעה ההדפסה בפועל. דפוס אתין החילוני, שנוסד ביפו ב-1906, היה אחד הגורמים שאפשר את המעבר הסופי לתל-אביב ואיחד את מקום ההדפסה עם מקומם של העורכים. בשנת 1910 כבר היו שלושה בתי דפוס ביפו-תל-אביב.⁵

ה"תל-אביביות" קדמה לתל-אביב

ה"תל-אביביות" קדמה לתל-אביב. מושג התל-אביביות, תחילתו עם ראשיתה של הקהילה היהודית ביפו בתקופת העלייה הראשונה והתחזקותו בתקופת העלייה השנייה. הוא קשור ב"מרכז הרוחני" של אחד העם, ששאף להקים בארץ ישראל מרכז רוחני-עברי-לאומי-חילוני. להלן תובאנה שלוש התחלות של העיתונות התל-אביבית מתקופת הראשית, עוד לפני היווסדה. שלושת כתבי העת קשורים באחד העם ובתלמידיו מגשימי מדיניות המרכז הרוחני שלו, תוך חילוקי דעות לא מעטים עמו.¹

מהו עיתון תל-אביבי? האם מקום מושבם של העורך ושל חברי המערכת הוא הקובע את התל-אביביות של העיתון? האם מקומו של בית הדפוס הוא הקובע? האם עיתון המודפס ויוצא לאור בתל-אביב הוא עיתון תל-אביבי? האם הנושאים קובעים? האם עיתון תל-אביבי הוא רק זה שנושאו עוסקים בתל-אביב? האם זהות המשתתפים ומקום מגוריהם קובעים? האם עיתון תל-אביבי הוא רק זה שמשתתפו חיים בתל-אביב? האם האווירה קובעת? מה הם מאפייניה של אווירה זו? כמה מתוך מאפיינים אלה קובעים את התל-אביביות של העיתון?

כצפוי, אין תשובה חד משמעית לשאלות אלה, וכל קביעה, גם אם טעמיה ונימוקיה עמה, היא שרירותית ותלויה בהשקפת עולמו של הקובע. הקביעה כאן היא שלפחות שני מאפיינים קונקרטיים-טכניים ומאפיין רוחני קובעים את התל-אביביות של עיתון: עיתון שהעורך או רוב חברי המערכת שלו חיים בתל-אביב ומקום ההדפסה שלו הוא בתל-אביב, הוא עיתון תל-אביבי. תל-אביב כמקום מגורם של המשתתפים והנושאים העוסקים בתל-אביב, תורמים לתל-אביביות של העיתון, אבל אינם תנאי הכרחי. לא פחות מכך, ואולי מה שבמיוחד קובע בעניין היא האווירה הכללית. עיתון תל-אביבי מבטא אווירה של חופש, של חילוניות, של אי השתעבדות לדוגמות. מערכת של מתיחויות המתנגשות ביניהן דרך קבע, שבה פעם ידו של צד אחד על העלייה ופעם של האחר, ללא הכרעה: שילוב של תרבות בהנאה אם לא לומר נהנתנות, אחריות ואהבת חיים, אהבת הרגע מבלי לוותר על החשבת העבר, קלות דעת עם יישוב הדעת. תל-אביב כמרכז הפעילות בכל התחומים שכתבי העת התל-אביביים נותנים לה במה. הדוגמאות המעטות למאפיינים הקונקרטיים היוצאים מכללים אלה הן מתקופת הראשית, לפני היות בית דפוס ביפו (1906) ובתקופת ייסוד השכונות הראשונות שקדמה לתל-אביב (1909). המאפיינים

של בתי הספר לבנים ולבנות ביפו (1892) (יוסף גולדשטיין, **אחד העם: ביוגרפיה**, ירושלים, הוצאת כתר וזגגי, 1992, עמ' 160, 176 ועוד). במערכה כנגד אחד העם, בני חוגו ומפעלותיהם, שניהל "היישוב הישן" היו מעורבים נושאים נוספים, כפי שתיארו חוקרי התקופה.

יהושע ברזילי כתב באוטוביוגרפיה שלו על פעילותו כעורך **מכתבים מארץ ישראל**: "בט"ז תשרי תרנ"א עליתי שוב לא". ובשנת תרנ"ג נתקבלתי לועד הפועל של חו"צ [חובבי ציון] ביפו בתחילה בתור מנהל הספריה ואח"כ בתור חבר ומזכיר לועד הפועל. ועבדתי אצל חו"צ שלש עשרה שנה, ואח"כ נתפטרתי ממשרתי, מפני שראיתי שאין הקופה המצמצמת של החברה יכולה למלא גם חלק קטן ממה שצריך היה למלאות, אילו השיגה ידה. משנת תרנ"ד הייתי ארבע שנים עורך המכתבים מארץ ישראל, שהוציאה אגדת 'בני משה' בשם 'בית הלוי', ומר יהודה גרובסקי היה עוזר לי בעבודה זו" (מובא אצל: א.ז. רבינוביץ', 'ר' יהושע ברזילי [איוזנשטט]', בתוך: **כתבי יהושע ברזילי [איוזנשטט]**, בהוצאת חבר סופרים, "לזכר חצייהובל של עליתו לא"י", יפו, א"י, דפוס א. אתין, התרע"ג, עמ' 2).

מכתבים מארץ ישראל החל להופיע בא' באייר תרנ"ג/1893 בחתימת בית הלוי, והתקיים במשך ארבע שנים. שם המקום שנרשם עליו היה יפו. לפי דוד יודילוביץ, "זה היה עתון כללי. [ה'מכתבים'] נשלחו מהישוב להגולה בתורת 'מכתבים' ושום גוון ושום אופי מקומי (יפואי) לא היה להעתון. לא להמכתבים של ברזילי, ולא להג'קריקטן (Nachrichten aus Palstina) של ד"ר לוהו", שהיה המשכו בשנת תרנ"ז/1897 (יודילוביץ, יודילוביץ דוד [עורך], **קביץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ ישראל**, כרך ב, ירושלים, דפוס סלומון, ניסן תרצ"ו, עמ' 6, הערה 3).

"הייתה זו סדרת מכתבים מארץ ישראל" חתומה בידי "בית הלוי" על הנעשה ביישוב בעריכת יהושע ברזילי-איוזנשטט ויהודה גרובסקי-גור (נדפסו ב-200 עותקים), שהיו נשלחים לעסקני חו"צ ולאישים שונים בחו"ל, נתפרסמו בחלקם גם מעל דפי המליץ. **המכתבים** היו ברוח "אמת מארץ ישראל" של אחד העם, ובהם נמתחה ביקורת קשה על הנעשה במושבות בארץ ישראל. **חבצלת** מלגלג עליהם בפיליטונו: "מכתבים מארץ-ישראל כתבנית המכתבים היוצאים מבית הלוי" (**חבצלת**, תרנ"ד, גל' 1-2). גליה ירדני מביאה בספרה (**העתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863-1904**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט, עמ' 139) "לכסיקון שלם של כינויי-גנאי" שהטיח **חבצלת** כנגד יהושע איוזנשטט-ברזילי, כאחד מראשי בני משה "ומן הנלכבים שבחובבי ציון". אבל הוויכוח ביניהם חורג ממסגרת זו.

החל משנת תרנ"א/1891 היה יהושע ברזילי (איוזנשטט) מעורב בכל ענייני היישוב ובכל הפעולות של הוועד הפועל ביפו שהיה בו נציגו של מרכז חובבי ציון ברוסיה. בזמן המצב הקשה שנשתרר ביישוב בשל "העלייה המבהלת" (אחד העם, "לא זו הדרך", תרמ"ט/1889) והספרות בקרקע, מילא תפקיד נכבד בהרגעת הרוחות ובהחזרת המצב לתיקונו. **המכתבים מארץ ישראל** שימשו מקור לא אכזב לידיעות מארץ ישראל (קרסל, **לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים**).

יהודה גור (גרובסקי), עוזרו לעריכה, גם הוא מחברי אגודת בני משה, היה בין מקימי בית הספר העברי לבנות ביפו. מאז עלייתו לארץ

3. עיתונים וכתבי עת לא מעטים שהתחילו את הופעתם בירושלים עברו לאחר זמן מה, לעתים קצר ולעתים ארוך יותר, לתל-אביב לצמיתות. זו כמעט מגמה קבועה שנמשכה בעיתונות ולאחר מכן גם במוסדות תרבות אחרים, מן ההתחלה ולאורך שנים רבות. בד בבד יש גם אחרים שעשו מהלך הפוך – מתל-אביב לירושלים. דוגמאות למעבר מירושלים לתל-אביב: **הארץ**; **העומר**; **הפועל הצעיר**; **רביבים**; **החינוך**; **הצפה**; **לב חדש**. דוגמאות למהלך ההפוך, מתל-אביב לירושלים: **יד לקורא**; **ידיעות המכון לחקר השירה העברית**; **מולד**; **סדן**; **תיאטרון ואמנות** (שביט, "התפתחות כתבי העת", עמ' 157-197).

4. נוסף על הקשיים הטכניים של הדרך והתחבורה מיפו ולאחר מכן מתל-אביב לירושלים בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה וגם אחריה, ונוסף על הקשיים הטכניים והתקשורתיים שבין העורך ומקום ההדפסה, ההגה והכריכה, היו גם קשיים קשורים במהות התל-אביבית של כתבי העת, ובראשם: השאיפה לחילוניות, חופש ביטוי, עצמאות מחשבתית, שילוב הנאות החיים של הפרט באחריות לכלל היהודי. הרצון להחלפת המערכת היהודית-דתית-מסורתית-גלותית במערכת עברית-חילונית-ארץ-ישראלית.⁶

5. ראשוני כתבי העת בתל-אביב היו בתחומי התרבות, הספרות והחברה, תחת חסותם של מפלגות ושל ארגונים מקצועיים מכל הסוגים והתחומים. חלקם יועד לנוער ואחרים בנושאים מקצועיים מובהקים, חקלאיים וחינוכיים, כגון: **החינוך** (1910); **מולדת** (1911); **יפת** (1911); **יזרעאל** (1912); **בינתיים** (1913); **בשעה זו** (1916); **שי של ספרות** (1917); **פרדות** (1917); **הארץ והעבודה** (1918-1919); **האזרח** (1919); **האדמה** (1919); **מעברות** (1919); **השדה** (1920); **הדים** (1922) (שביט, שם).

"מכתבים מארץ ישראל" – מרכז רוחני-עברי-חילוני

ספק אם כתב העת הראשון שהופיע ביפו אכן ראוי להיקרא כתב עת לפי ההגדרות הקלאסיות. אבל הוא היה בהחלט כתב עת לפי ההגדרות הגמישות והמרחיבות, ומתאים לו להיות ה"עיתון התל-אביבי" הראשון, כיוון שנוסד מתוך תפווונות רוחנית-חילונית-עברית-לאומית. המדובר ב**מכתבים מארץ ישראל: מכתבים מבית הלוי** בעריכתו של יהושע ברזילי (איוזנשטט) ובסיועו של יהודה גרובסקי (גור), שהופיע כירחון מטעם חובבי ציון ואגודת בני משה מיסודו של אחד העם במשך כארבע שנים, בשנים תרנ"ג-תרנ"ה (1893-1897).

המכתבים הופיעו ב"שכפול" (הקטוגרף), אחת בחודש. גליה ירדני, חוקרת העיתונות הארץ-ישראלית, הגדירה את כתב העת כ"עלון לחזרות מן הנעשה בא"י ובמושבות, ערוך ברוח 'בני משה', נועד לתפוצות".⁷ א"ר מלאכי, חוקר העיתונות הארץ-ישראלית גם הוא, הגדיר אותו כ"ידיעות 'מכתבים מבית הלוי', עיתונם של 'בני משה'" (א"ר מלאכי, **מנגד תראה: אסופה ממאמרי א. ר. מלאכי בענייני ארץ-ישראל**, ירושלים, יד יצחק בן צבי, תשס"א/2001, עמ' 537, הערה 2). כתב העת יצא לאור במסגרת ההחלטה, בכינוס הרביעי השנתי של בני משה בוורשה, בראשית שנת תרנ"ג (1892), להעביר את מרכז בני משה לארץ ישראל, במטרה "להקמת מרכז לאומי-תרבותי לעם היהודי בארץ ישראל. המרכז 'ישפיע מרוחו על כל העם'". בין הפעולות למימוש החלטה זו הייתה לתמוך בהקמתם

מהווי המושבות, ירושלים, הפועלים, השומרים, הערבים, הספרדים, לרבות נושאי הפובליציסטיקה והמדע, הקשורים בחייה של ארץ ישראל ובפיתוחה.

העומר, שניסה תחילה שותפות ירושלמית-תל-אביבית, הוכיח שהיא בלתי אפשרית: ההווי התל-אביבי תבע זכות ביטוי, המדפיסים והמגיהים "עשו צרות" והעורך הירושלמי פרש בשל חילוקי דעות על חופש הביטוי והביקורת.

הווי תל-אביבי ביפו – הנהייה אחר ה"מודה" (אפנה)

את הנופך התל-אביבי הכניס "ספר ההוספה" של זאב סמילנסקי, גם אם הוא בבחינת יוצא דופן. אבל אין ערוך לחשיבותו היפואית-תל-אביבית. **הישוב העברי ביפו** הוא מחקר סטטיסטי "על פי רשימות סטטיסטיות שנעשו בשנת תרס"ה" בידי זאב סמילנסקי (אביו של ס. יזהר), שהקים וניהל החל משנת תרפ"א את המחלקה לסטטיסטיקה של עיריית תל-אביב, ובהנהלתו אף נערך המפקד הכללי הראשון בתל-אביב, בשנת תרפ"ה.

מחקר זה, שפורסם כתוספת לכרך הראשון של **העומר** (תרס"ז), כולל 108 עמודים, היה המפקד הסטטיסטי הראשון של היישוב היהודי ביפו, ואולי אף הראשון מסוגו בארץ בכלל. המפקד נערך ביוזמתו של זאב סמילנסקי, בלי כל סיוע של מוסד ציבורי.¹⁰ בתקציב **העומר** נכללו גם ההוצאות לעריכת מפקד זה ולהדפסתו. אין מנוס מן ההערה כי ממרחק השנים ראוי מפקד יפואי זה למחקר מיוחד של מי שמקצועם בכך כדי שיתארו על פיו את הקהילה היהודית שביפו, את הרכבה ואת מאפייניה. משתקפים בו אורח החיים, ההווי היומיומי, ופרטים רבים על תקופה שחלפה ואיננה ולא תמיד נשאר רישומה בספרות. אחת הדוגמאות, על התחרות בין הסנדלרים הנוצרים ליהודים ביפו, מגלה כי כבר אז היו תושבי יפו להוטים אחרי ה"מודה", ובראשן הנשים: "הסנדלרים היוונים שמצטיינים מאז בטעם אסתטי, הכינו נעלים קלות משובחות יותר. ולכן מזמינים אצלם גם יהודים". זאב סמילנסקי, שחוש הצדק שלו נפגע בשל כך, הוסיף:

בנוגע לזה, יש לשבח את האורתודוקסים, שלא היו מקפידים על היופי והברק החיצוני והיו מוצאים לנכון להזמין נעליים אצל סנדלרים עברים. אולם הנאורים והמתימרים למשכילים שבין יהודי יפו, ובייחוד הנשים, הצעירים וגם מבנות האורתודוקסים שטעמן האסתטי היה נפגם מנעלי היהודים, היו מבכרים את הסנדלרים היוונים על פני הסנדלרים העברים. האמהות הצעירות של הדור הצעיר היו נותנות טעם למיאונן להזמין נעלי ילדים אצל הסנדלרים העברים, כי אינן יכולות לסבול שילדים רבים יעמיסו על רגליהם נעליים כבדות וחסרות טעם. הנטייה אחרי כלי-הנעלה של היוונים גדלה כ"כ בין אחינו, עד כי מהמושבות היו מרבית לבוא ולהזמין נעליים אצל היוונים, והדבר היה מעין "מודה", עד כי צעירי ישראל והצעירות היו גם מתאפרים בנעליהם היפות של היוונים [מצוטט אצל, גוברין, **העומר**, עמ' 105-106].

פרשת הדפוס והמגיהים הירושלמיים

פרשת הסבל שסבל ש. בן ציון מבתי הדפוס בירושלים מעידה גם היא על הקושי להוציא כתב עת עברית-חילוני-תרבותי בארץ ישראל באותן שנים. יש בה המחשה נוספת לסיבה מדוע נעשתה תל-אביב מרכז התרבות העברית-החילונית. בראשית המאה העשרים היו בירושלים 13 בתי דפוס, כפי שמעיד פנחס גראייבסקי בספרו, **תולדות בתי הדפוס העבריים בע"ק ת"ו, מראשית המאה הנוכחית עד היום**.¹¹

(תרמ"ז/1887) "היה מהכתבים השקודים ביותר לעיתונות העברית בחוץ לארץ, ובמשתתפים הקבועים בעתונות הארצישראלית" (קרסל, **לכסיקון**).

כתב עת זה לא השאיר את רישומו וכמעט נמחק מרשימת כתבי העת. פה ושם הזכירו אותו בקצרה חוקרים וביבליוגרפים מובהקים של כתבי העת. שמו לא נזכר בביוגרפיה של אחד העם, שכתב יוסף גולדשטיין, **בלקסיקון העיתונות העברית** של מנוחה גלבוש, וברשימת העיתונים וכתבי העת של זהר שביט, אם משום שלא ראו בו כתב עת, אם משום שנשכח או לא נחשב.

העומר – כתב עת "תל-אביבי" לפני תל-אביב

מאז **מכתבים מארץ ישראל** אין רישום של הופעת עיתונים וכתבי עת ביפו ובשכונות כל תקופת העלייה הראשונה וראשית השנייה (תרס"ד/1904).⁸ בשנת תרס"ז/1907 הופיעו כמעט בבית אחת שני כתבי עת בעלי משמעות. האחד קצר ימים והשני שזכה לאריכות ימים: **העומר והפועל הצעיר**.⁹

העומר (תרס"ז/1907; תרס"ט/9-1908), בעריכת ש. בן ציון, הוא אחת הדוגמאות המובהקות לכתב עת "תל-אביבי" לפני היות תל-אביב. היה זה כתב עת עברית-לאומית-חילוני-תרבותי שסלל את הדרך לבאים אחריו. הקשיים במציאות הירושלמית הכריחו את העושים במלאכה לעזוב את ירושלים לתל-אביב. לכאורה היו אלה קשיים טכניים, הקשורים בבתי הדפוס ובמגיהים הירושלמיים; למעשה היו אלה קשיים מהותיים, הקשורים בכמיהה למרכז רוחני-חילוני-עברית-לאומית-תרבותי חופשי ועצמאי. קשיי ההדפסה וההגהה ביטאו את עריצות בתי הדפוס והמגיהים הירושלמים המסורתיים. עליהם נוספו קשיי הצנזורה הדתית על ביקורת המקרא, שביטאו את המאבק על חופש הביטוי, וכן התחושה שביפו מתרקמת קהילה יהודית בעלת מאפיינים ייחודיים השונים מאלה של הקהילה היהודית בירושלים ויש לתת להם ביטוי.

ההכנות להוצאת "קובץ מדעי, ספרותי וחברותי" בארץ ישראל החלו בשבט תרס"ו (פברואר 1906) והתממשו כעבור שנה, עם הופעת החוברת הראשונה של **העומר** בادر תרס"ז (פברואר-מארס 1907). **העומר** הוא דוגמה לכתב עת יפואי שעורכו ישב בנווה צדק, שני חברי המערכת ישבו בירושלים וברחובות והדפוס שכן בירושלים. המייסד, העורך והרוח החיה שבו היה ש. בן ציון, שישב ביפו וחילק את העבודה עם שני עוזריו-שותפיו. הראשון היה דוד ילין הירושלמי, שקיבל על עצמו את האחריות להדפסה בירושלים, ל"חלק המדעי" ולמימוש קשריו עם משכילי היישוב הישן, בני עדת הספרדים, בני העדות האחרות, הצעירים והוותיקים. השני היה משה סמילנסקי, תלמידו של אחד העם, איש רחובות, ששמו נרשם כמזכיר המערכת, שהיה מעורה בחיי היישוב החדש בארץ ובמיוחד במושבות, וקיבל על עצמו לגייס כותבים ממחוזות אלה. אך עד מהרה התפרקה השותפות. שני העוזרים פרשו, כל אחד מסיבותיו, וש. בן ציון נשאר עורך יחיד (גוברין, **העומר**, עמ' 175-177; 228-233 ועוד).

אשר ל"תל-אביביות" שלו, מקום מושבם של מרבית המשתתפים לא היה ביפו אלא בירושלים, במושבות, במקומות שונים בארץ ומחוץ לארץ ישראל. מתוך 33 משתתפים רק כארבעה ישבו ביפו-נוה צדק: העורך, ש. בן ציון, מרדכי בן הלל הכהן, ש"י עגנון וזאב סמילנסקי. כמו כן לא היה כמעט חומר "תל-אביבי". כל הסיפורים היו

ש. בן ציון

גם פרשת ההגהה של החוברת הראשונה נהפכה מעניין טכני-שגרתי לבעיה עקרונית ואישית כאחד. המגיה שנשכר היה ישראל הלוי טלר, שהרשה לעצמו להכניס תיקונים משלו במאמרי אחרים שאותם היה צריך רק להגיה. הוא לא הסתפק בהכנסת תיקוני לשון ודקדוק, שאלות כתיב ותעתיק, אלא גילה את "בורותם" של הכותבים, ו"תפס" אותם בחוסר ידיעה ובשגיאות. "תיקוניו" גרמו לכך, שהעורך נאלץ להדפיס שנית את שני הגיליונות הראשונים של החוברת הראשונה.¹² צרות ההגהה והמגיהם ליוו את ש. בן ציון בכל ארבע החוברות של העומר.¹³

המאבק על חופש המחשבה והביטוי

המחלוקת בין ש. בן ציון ודוד ילין הייתה לכאורה על מאמרו של שמעון ברנפלד, "תקופת היצירה בספרותנו הקדומה", שנועד לחוברת הרביעית, שהייתה גם האחרונה. אבל למעשה נהפכה המחלוקת לוויכוח עקרוני על חופש המחשבה והביטוי באחד הנושאים הרגישים ביותר: 'ביקורת המקרא'. מכיוון שדוד ילין התנגד לפרסום מאמרו של שמעון ברנפלד, בשל הדעות המובעות בו, וש. בן ציון פרסם אותו על אף התנגדותו, פרש דוד ילין מהשתתפותו בהעומר. עוד קודם לכן התנער מהשותפות בעריכה והיה ל"משתתף" בלבד. פרישה זו סימלה גם את הקרע בין ירושלים לתל-אביב, הוכיחה שהשותפות ביניהם קשה ואולי בלתי אפשרית, וסייעה לניתוק ולהעברת מרכז העשייה לתל-אביב. בפרסום זה, שהיה אחראי יחד עם גורמים נוספים לסתימת הגולל על הופעתו של העומר, הלך ש. בן ציון בעקבות מדיניותו של אחד העם כעורך השילוח, בשעה שהסתייג מהרוח החופשית במאמרי של ברנפלד ואחרים, אבל לא סגר בפניהם את כתב העת שלו ונתן להם זכות ביטוי.

בחליפת המכתבים שבין שמעון ברנפלד לש. בן ציון, נזכרות "דעותיו החופשיות" של ברנפלד ברקע בלבד, שכן העורך לא עירב את סופרו בצרות שגרם לו מאמרו. יש לשער שברנפלד, שכבר התקשה בקריאה בשל מצב עיניו, לא היה מודע להן, ולא רק שלא שיער לאיזה "ברוך" הכניס את העורך אלא חשב, מפי השמועה, ש'ביקורת המקרא' היא דרך המלך בארץ ישראל. אולם

בספרו זה מובא מעין "חוזה" מיום ה' באייר תרס"ז, המפרט את התנאים שלפיהם אפשר להתקשר עם אגודת המדפיסים. על חוזה זה חתומים כמה מבכלי בתי הדפוס בירושלים. ייתכן שהסכסוכים הקשורים במדפיסים בשעת הדפסת החוברת הראשונה של העומר הביאו לכך שיחובר "שטר" (חוזה) זה (גראייבסקי, תולדות בתי הדפוס, עמ' 11-12; גוברין, העומר, עמ' 75). פנחס גראייבסקי מזכיר כי בשנת תרמ"ז/1887 נוסד ביפו בית הדפוס הראשון בידי ר' אברהם חיים כספי, שהיה מנהל בית הדפוס של לונץ יחד עם ר' מרדכי אדילמן, בא כוח חברת "למען ציון" (גראייבסקי, שם, עמ' 10). איני יודעת אם בית דפוס זה היה עדיין קיים בשנת תרס"ז/1907 ואם כן, מדוע לא השתמש ש. בן ציון בשירותיו. האם משום שהיו לו כל החסרונות של בתי הדפוס הירושלמיים ללא מעלותיהם? בתיאור פרשת העומר בספרי, הוקדש סעיף מיוחד ל"לבטי-הדפסה וצרת-המגיה" (גוברין, העומר, עמ' 74-78). הנה קטעים אחדים המובאים מן הספר מן הספר ומדגימים את בעיות הדפוס הירושלמי ומגיהיו הדתיים:

נושא בתי הדפוס בירושלים אינו יורד מסדר היום של ש. בן ציון. הקשיים שנגרמו לו על ידיהם היו אחראים לא במעט למכשולים הרבים שהושמו בדרכו של "העומר" וקצרו את חייו. בשל העדרם של בתי-דפוס ביפו, היה צורך לחזור על פתחיהם של הדפוסים בירושלים, שהיו ברובם בידי "אדוקים" ולא כולם הסכימו להדפיס עיתונים בעלי תוכן "חילוני". קצתם גם היו עמוסי עבודה. במכתביו של ש. בן ציון אין פוסקות ההאשמות כנגד המדפיסים. הוא אינו נמנע מלכנותם בשמות-גנאי רבים: רמאים, בטלנים וכד', ומאשים שאינם מקיימים הבטחותיהם, מתרשלים בעבודתם, מוציאים מתחת ידם דבר שאינו מתוקן, משתמשים בנייר גרוע, אף כי שולם להם בעד נייר משותב, מעלים את המחירים ללא הצדקה, ועוד ועוד.

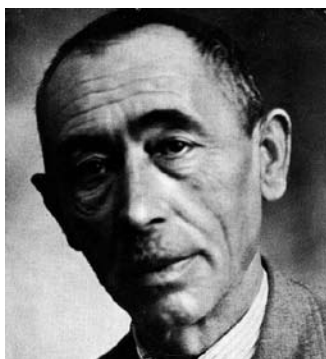
ענייני הדפוס היגעים הכריחו את ש. בן ציון לערוך מדי פעם מסעות לירושלים. במיוחד השגיח על הדפסת מאמרו של מורו ורבו אחד העם בהעומר, ותינה בפניו, בכמה ממכתביו, את צרות ההדפסה שלו: "העומר" נדפס בכמה בתי-דפוס בעת ובעונה אחת: בבתי-הדפוס של צוקרמן, לוי ופרומקין, ואחר-כך גם בבית-דפוסו של לונץ. לא נמצא אז בירושלים בית-דפוס גדול שיכול היה להיפנות למלאכה זו בלבד, משום שלא נמצאו אותיות די הצורך בבית דפוס אחד. דוד ילין שקיבל על עצמו לשאת ולתת עם המדפיסים ולהיות אחראי על ההדפסה, לא תמיד יכול היה להתפנות לשם כך, מה גם שנתברר לו במהרה, כי לא יראה שכן בעבודתו זו. כמו כן לא רצה ליטול על עצמו כל אחריות שהיא, והיה נוהג להתייעץ עם ש. בן ציון ולבקש את רשותו לכל צעד שבדעתו לעשות. ילין לא עשה דבר מבלי להודיע לו, ולא פעם תבע ממנו לעלות לירושלים לשם כך [עמ' 75].

בין הקשיים הטכניים שש. בן ציון נתקל בהם בבתי הדפוס הירושלמים, הייתה העובדה שלא היו די אותיות בדפוס והיה צורך לפרק בכל פעם את הסידור הקודם כדי שאפשר יהיה לגשת לסידור החדש. היו קשיים בהדפסת דברים בהמשכים, שכן חלקם נמצאו ביפו אצל העורך לעריכה או להגהה, חלקם נמצאו בירושלים אצל ילין או שנתעכבו אצל המגיה או אצל אחד המדפיסים, וחלקם נמצאו בדפוס. מאחר שהעבודה נתחלקה בין שלושה-ארבעה בתי דפוס, וכל אחד הדפיס חלק אחר, לא היה מקפור שוטף של העמודים. זו הסיבה שבכל ארבע החוברות של העומר מתחיל כל מדור במספור חדש.

מול "פרינציפ": "להחזיר את המאמר למחברו עכשיו אי-אפשר לי ג"כ [גם כן] מפני הפרינציפ". המשכו של המכתב בלתי קריא, וסיומו בזעקת יאוש מכל המפעל כפוי הטובה של העומר: "אך בין כך ובין כך, חברי הנכבד, עומדים אנו שוב על מפולת אחת, ואל-נא תפול מעליה מתוך תרעומת" (שם).

הפועל הצעיר – אחיזה איתנה בציבור: תל-אביב כמרכז

הפועל הצעיר יצא אף הוא מבית מדרשו של אחד העם. עורכיו, שהיו תלמידיו של אחד העם, ובראשם יוסף אהרנוביץ שהיה ממעריציו, אף על פי שחלקו עליו הגשימו הלכה למעשה את רעיון ה"ציונות הרוחנית" שלו, בד בבד עם שילובו ב"ציונות המעשית" מבית מדרשו של מ"ל לילינבלום. וכך מפלגת הפועל הצעיר, שהתנגדה למרכיבים רבים בתורת "המרכז הרוחני" של אחד העם והעריכה אותו

יוסף אהרנוביץ

(בצד הוויכוחים עמו), הגשימה למעשה כמה מעיקרי תורתו. כתב העת, שהייתה לו אחיזה איתנה בציבוריות הארץ-ישראלית ואחר כך הישראלית, האריך ימים והתקיים 63 שנים (תרס"ז/1907-תש"ל/1970). הוא נסגר זמן קצר לאחר צאתו לגמלאות של עורכו האחרון, ישראל כהן.

הפועל הצעיר היה "הבטאון הראשון של פועלים יהודים בארץ ישראל בעברית" (שפירא, **הפועל הצעיר**, עמ' 226). שתי החוברות הראשונה של **הפועל הצעיר** הופיעו בהקטוגרף. הראשונה בל"ג בעומר תרס"ז, והשנייה בסיוון תרס"ז. העריכה נעשתה ברחובות, וההדפסה בהקטוגרף (שקדם לסטנסיל) נעשתה ביפו, כפי שמעידים צילומי החוברות ששולבו במחקרים השונים ולא בפתח-תקוה (שפירא, **הפועל הצעיר**, עמ' 227). ראשיתו של כתב העת בדפוס הייתה בשנת תרס"ח/1908.

מפלגת הפועל הצעיר ומפלגות הפועלים האחרות בארץ ישראל חשו אחריות לגורלו של עם ולא רק לזה של חבריהן. תחושת אחריות זו באה לידי ביטוי בעיתונות ובכתבי העת המפלגתיים, ובין השאר בקיומו של מדור ספרותי בכל אחד מהם. לצד היותו ביטאון מפלגתי מובהק, נתן **הפועל הצעיר** ביטוי למתרחש בחברה בארץ ומחוץ לה, ריכז מעל דפיו את הנעשה בכל חלקי הארץ, לרבות תחום התרבות, הספרות והחינוך. וכך היה **הפועל הצעיר** כתב עת תל-אביבי, ולמעשה ארץ-ישראלי כללי לא פחות ואולי יותר משהיה כתב עת מפלגתי. הדבר בא לידי ביטוי בראש ובראשונה בתכנון, ובעיקר ברוח העצמאית, החופשית והמשוחררת שהילכה בין דפיו. הוא נתן ביטוי נרחב למציאות של היישוב החדש ביפו ובשכונות החדשות מחוץ לה, ועם ייסודה של תל-אביב היה בו מדור קבוע לידיעות על מה שקורה בה. כל זאת תוך נאמנות לרוחה ולערכיה של מפלגת הפועל הצעיר. בהמשך ובנספח תובאנה שש דוגמאות לאינפורמציה על תל-אביב בשנתו הראשונה של **הפועל הצעיר**.¹⁶

מה שהיה נכון בלימודי המקרא בגימנסיה העברית הרצליה ביפו, לא היה נכון ביחס לירושלים.¹⁴ בסיום מכתבו מיום 18 בינואר 1909 כתב: "עוברי-דרך הבאים מהתם מספרים פליאות ע"ד הרוח החופשי המושל בא", ואמרו כי ע"פ שיטת הביקורת הביבלית אתם מורים בבתי-הספר. אפשר שלה"ר [שלשון הרע] סיפרו בני-אדם" (גוברין, **העומר**, עמ' 233).

ש. בן ציון, שהיה הקורא הראשון של מאמרו של שמעון ברנפלד, צפה את התנגדותו של שותפו וניסה לקדם את פני הרעה במכתבו אליו מיום י"א בטבת תרס"ט: "צריך אני להעיר, כי המאמר הנ"ל, הוא במובן הביקורת הביבלית, וסגנון הרצאתו, אף-על-פי שאינו 'להכעיס', אבל גלוי בכל טפחיו. [...] החלטתי להדפיס מאמר זה כאן (בירושלים!) משני טעמים: א) חשיבות [מילה לא ברורה!] נושא ונתוכנו המדעי. ב) חוסר חומר אחר מעניין לחוב' זו. ויהיה אשר יהיה! סוף-סוף רגילים כבר לביקורת [?] הביבלית עוד מימי 'השילוח' של א"ה [אחיה-העם]".¹⁵ על כך השיב דוד ילין במכתבו מיום ט"ו בטבת תרס"ט:

צר לי על החלטתך להדפיס מאמרו של ב' בנוגע למקורות התורה והביקורת הביבלית. אינני כופה הר כנגיית ודעת כל אחד תוכל להיות איך שהיא, אבל מצד אחד אינני חושב כי ברנפלד יכול עתה לגלות תורה חדשה אחרי כל ספרי הביקורת הביבלית שנדפסו בכל הלשונות ולהביא עתה בעברית דברים עתיקים רק מצד החופשיות שבהם. אינני חושב כלל כי זאת היא מטרת "העומר", שהיא יצירה ארץ-ישראלית, למצער, בנוגע לארץ-ישראל אבל לא חקירות ביבליות. ושנית, אינני חושב לטוב כלל כי ספר פופולארי כזה שיפול בידי צעירים שלא נתבשלה דעתם ובידי עמית-הארצות הרחוקים מאוד מחקירה אמיתית יכלול מאמרים כאלה העלולים לגרום ל"שפיכת" (או יותר נכון: השלכת) הילד עם האמבטיה". ואם הנך עומד על דעתך ואינני חפץ להתנגד לך, עלי להודיעך, כי אנוכי למצער לא אוכל להשתתף בהוצאת העומר [גוברין, **העומר**, עמ' 230].

תשובתו של ש. בן ציון מיום י"ח בטבת תרס"ט כוללת נימוקים מעשיים, לפיהם כבר השקיע עבודה רבה במאמר זה, שילם מקדמה למחבר והמאמר יעשיר את החוברת הדלה בחומר, אבל המשכה בנימוקים עקרוניים, אם כי בלשון רכה ופשרנית:

לצעירים ועמית-ארצות איני חושש, מפני ש"העומר" נועד בייחוד לקהל יותר מיושב ויותר אינטליגנטי, ואלה ש"תורה מסיני" אינה להם פשוטו כמשמעו – מוצאים במאמרים [?] כאלה רק חיזוק אמונה בכוחו וברוחו של העם היוצר ספר הספרים זה. איני רוצה בכוח טעינה זו להביא לידי הסכמה שתהא כנגד הוכחת לכך. אלא להצדיק אני רוצה את הסכמתי אני לדבר. אם להתחשב עם תלמידים שלא שימשו וזה"א [ועמי הארצות] – כי אז לא ראה גם ה"מורה נבוכים" אור עד היום הזה. בכל אופן הווי ממתין בהחלטתך עד לראותך את המאמר [שם, עמ' 230-231].

כצפוי, מאמציו של ש. בן ציון לרצות את שותפו לא הצליחו, המחלוקת הייתה על עניין עקרוני, כפי שכתב לו דוד ילין במכתבו מיום כ"ה בטבת תרס"ט: "שלא אוכל להשתתף בעריכת חוברת שהוא [כלומר המאמר של ברנפלד] נדפס בו, כאשר כבר הודעת. הטעמים שהנך נותן [...] אינם יכולים לעמוד כנגד פרינציפ. לא בשביל כסף ולא בשביל עבודת חינוך אפשר לי לקבל מאמר שיודע הנני, כי בבואו בידי יעזור רק להריסה ולא יותר" (שם, עמ' 231). תשובתו של ש. בן ציון מיום ב' בשבט תרס"ט, מעמידה "פרינציפ"

בעיות ההדפסה¹⁷

בעיות ההדפסה היו דומות לאלה שנתקל בהן ש. בן ציון בבואו להדפיס את העומר.

במשטר התורכי לא היה כל סיכוי לקבל רשיון להוצאת עיתון-פועלים והדרך היחידה היתה להדפיסו באורח בלתי-לגיטימי. דפוסים שבעליהם היו יהודים אדוקים לא הסכימו להדפיס עתון של צעירים, שודאי לא יימנע מלפרסם דבריי-מנוח, וביחוד כשהדבר כרוך בסיכון של אי-לגיטימיות. אך גם "פועלי-ציון", שהתחילו אז בהוצאת עתון ביידיש "דער אָפּפּאַנג" והכינו כעין דפוס – מכבשי-דפוס, סירבו להדפיס עתון של מפלגה יריבה.

[...] בדפוס אחד ביפו נעשה ניסיון לסדר כתבי-יד אחד שנועד לעתון ובשל אי-מומחיותם של בעל הדפוס ופועלו נקבו מחיר גבוה לסידור העתון, שאי-אפשר היה לעמוד בו. באו בדברים עם דפוס בבירות ובעליו דרש גם הוא מחיר גבוה בעד ההדפסה, וכאשר הצעתו נדחתה איים למסור למשטרה על ההכנות להוציא עתון בלתי-לגיטימי ובקושי יצאו בשלום ממשא-ומתן זה. סוף-סוף נמצא בית דפוס בירושלים שהסכים להדפיס את "הפועל-הצעיר". כסגולה נגד עין רעה של השלטונות היה רשום בעמוד הראשון למטה: "נדפס פה קהיר" – ורבים האמינו כי העתון נדפס במצרים ולא הבינו פשר הדבר [שפירא, הפועל הצעיר, עמ' 228-229].

"בגמר השנה השנייה להופעת העתון [...] תוך חתירה לקראת הופעתו כשבועון; אשר למקום הופעתו הוחלט 'להעביר את המערכת ליפו – מרכז הישוב החדש', משום שעל ידי כך תיוצר היכולת שמעשי יום-יום ימצאו בעתוננו את הדם הנכון והאמיתי'. יפו היתה אז מרכז המושבות בדרום הארץ, בהן התרכזו ציבורי-הפועלים" (שם, עמ' 257-256). החלטה זו מימשה להלכה מה שהתקיים עוד קודם למעשה. היא נתנה תוקף חוקי למציאות בשטח.

כתב עת כללי, תל-אביבי ומפלגתי

סדר המילים בכותרת מבטא את אופיו של כתב העת למעשה. על אף שהיה עיתון מפלגתי מובהק בפועל נעשה כתב עת כללי, ששיקף את הנעשה בארץ ישראל ומחוץ לה, תוך הדגשה על הנעשה בתל-אביב. ענייני המפלגה, שלא נעדרו משום חוברת, לא תמיד היו הרוב מבחינת הכמות והמקום שהוקדש להם.

קבלת הפנים הראשונה ביפו: "ביפו נתקבל העתון ב'שמחה גלויה'. ביום אחד נמכרו 95 טפסים. ניכרת היתה ברחוב ובבתי-המקרא ההתעוררות של כל שדרות החברה למלה העברית מפועלי ארץ ישראל" (שפירא, הפועל הצעיר, עמ' 229). הפועל הצעיר התקבל כ"מלה חדשה מארץ ישראל", המכניס את קוראיו "לאווירת ארץ-ישראל הצעירה. הישוב החדש שוקק חיים ודרוך-יצירה. [...] רישומו כשל כוח צעיר, חדור-אמונה, החותר לחיים ולכיבושים" (שם, עמ' 230, ושם ציון המקורות השונים). קבלת פנים נלהבת זו מעידה שראו בו עיתון כללי ארץ-ישראלי, ולא רק ביטאונה של מפלגת פועלים מסוימת, כפי שכתב משה סמילנסקי: "על אף היותו עתון של מפלגה, מפרסם ידיעות על כל עניני הישוב, האיכרים, הכורים, בתי-הספר וכל מוסדות הציבור בארץ ובחוץ-לארץ" (מובא שם, עמ' 231). הפועל הצעיר מראשיתו נתן ביטוי לכל הנעשה בארץ ובצינות בתחומי התרבות, הספרות והלשון, ביחסים עם הגולה, וכמובן בכל הקשור בעניינים הפועלים, זכויותיהם והעבודה העצמית. לא הכול הסכימו עם המדיניות ה"כללית" של כתב העת, ותוכנו

היה נושא קבוע לוויכוחים סוערים באספות השנתיות של חברי המפלגה. היו שטענו כי העיתון צריך להיות "רק מפלגתי ולהגן תמיד על עניני הפועלים", והתנגדו להרחבת הגבולים ולהכנסת "עניינים שאין נוגע ישר אליהם" (שם, עמ' 257 ועוד). הדעה שכנגד גרסה: "מפלגה כמו 'הפועל הצעיר' צריכה להשתדל להקיף את כל צדדי החיים ולהשפיע עליהם מרוחה וממילא מובן שגם עתונה [...] צריך להקיף את כל שאלות חיינו ולהשפיע עליהם" (שם, עמ' 260 ועוד). לפי מפתח הפועל הצעיר מסתבר שהעיתון פרסם כבר מראשית הופעתו בדפוס (תרס"ח) מדורים קבועים על הנעשה ביפו ובשכונות הראשונות של תל-אביב, והחל מדרך ד (תרע"א) נמצא בו מדור קבוע לנעשה בתל-אביב. היה זה מדור ה"כרוניקה" שפורסם בלא חתימה, בשילוב עם רשימותיו של אליהו מונצ'יק (מרגלית), ועם אחרים שהשתתפו בקביעות או באופן חד פעמי, חלקם בשמות עט שלא פוענחו. לאחר העורכים המתחלפים בשנתו הראשונה (שם, עמ' 232-233) נבחר יוסף אהרנוביץ ל"עורך קבוע אחראי". הוא ערך את כתב העת "שש שנים ומחצה", "עד שגלה מן הארץ בימי מלחמת העולם הראשונה (אביב תרע"ה) ושב וערך אותו עוד ארבע שנים משחזר מגלות מצרים ועד שהתפטר בתרפ"ג ויצא את המערכת [...] הוא שהטביע עליו את חותמו – חותם העשיה והאמת" (שם, עמ' 234).

שילוב של רצינות וקלות-ראש

על אף התדמית הרצינית והכבדה של הפועל הצעיר, נמסכו בו מראשיתו והומור וקלות דעת. דוגמה לשילוב של רצינות וקלות דעת מימיו הראשונים יש ב"שיר-פיליטון" שפרסם ש. בן ציון, שערך את המדור לספרות של החוברת השלישית יחד עם זאב סמילנסקי, העורך הכללי. שניהם שיתפו קודם פעולה בהעומר, בחילופי תפקידים. ש. בן ציון הרציני, הכבד, הקלאסי, הקפדן והאחראי, הרשה לעצמו קלות דעת משעשעת ב"חרוזים הקלים" שפרסם בעילום שם בחתימה בן-עמרי, שכמעט גרמו ל"שערוריה ציבורית" ולהגברת המתיתות בין האיכרים והפועלים. השיר "מזמירות הנוטר" שפורסם בשני המשכים, העמיד במרכזו "שומר כרם ובתו של בעל הכרם. האב בעל הכרם יעקור את כרמו ובמקומו יטע פרדס, והנוטר יעקור מביתה את בת החמד". השיר פורסם בשיא המתח בין "האיכרים" לבין "הפועלים" בפתח תקוה ו"בבית הכנסת בפתח-תקוה סופר על ה'חפים' שלא זו בלבד שהם 'מתפארים' שהם יקחו את הפרדסים מבעליהם, אלא הם גם חולמים לקחת את הבנות ומאיימים על ההורים ב'נבוט'. הכל היו בטוחים שזו היא שירת ה'צעירים' ולא ידעו אז אנשי המושבה הנרגזים כי מחבר השיר אינו פועל, כי אם סופר סוליד, שהשתעשע בחרוזים קלים".¹⁸

גם יוסף אהרנוביץ האחראי, השקול, הרציני, מתבדח ברוח הנהגות התל-אביבית במכתב מיפו לדוד שמענוביץ (שמעוני) מיום י"ח חשוון תרע"א, כשסיפר לו על ענייני הפועל הצעיר: "אתה יודע, יש שלשה דברים טובים בעולם: ארץ-ישראל, נערות יפות ו'הפועל הצעיר'". המשך המכתב מספר על התפתחות "הבמה העברית", שחקניה ושחקניותיה ופתיחת בית הספר למוסיקה (יוסף אהרנוביץ, כתבים, כרך ב, עמ' 217-218).

ה"שמד", התכנסה ב"ג בשבט תרע"א (11.2.1911) "אספת סופרים" ביפו, שאליה הגיעו כשלושים איש, "סופרים וקרובים לספרות", ממקומות שונים בארץ. גם בכך נעשתה מרכזיותה של יפו לעובדה קיימת בתרבות, בספרות ובכל תחומי הפעילות.²⁰

אינפורמציה תליאביית משנתו הראשונה של הפועל הצעיר (תרס"ח/1908) – 6 דוגמאות²¹

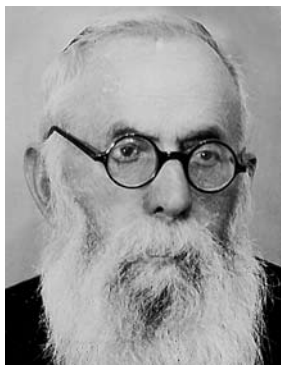
הרשימות מבטאות את הבעיות שהעסיקו את היישוב החדש ביפו: ההווי החדש המתקדם בו, תכניות בנייה והתרחבות, נושאים מעמדיים, מתחים בין יהודים לערבים, חינוך, מדיניות פנים וחוץ. הקריאה בהן מקיפה מאה שנה מגלה עד כמה השתנה הכול ובה בשעה עד כמה רבות מן הבעיות נשארו בעינין וטרם נפתרו.

א. [בלי חתימה], "כרוניקה", הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת ראשונה, חשוון תרס"ח, עמ' 12

הכתבה מתארת מצב ביניים בלתי שגרתי בהווי של הקהילה ביפו. "המכונה החברתית שביפו", "כאלו" נפלה עליה תרדמה זמנית ובעיר מורגש רפיון: "אין מתאספים לאספות, אין עולים לשיבות; אין לקציות [אין הרצאות, נ"ג] ואין נשפים [...] שבתון ככל". מכלל לא נשמע הן. כלומר, בדרך כלל החיים החברתיים ביפו תוססים מאוד. עוד מתארת הכתבה את הקיפאון בירידה ובעלייה. "הדבור הרוסי כמעט שלא ישמע ברחובות העיר, אותו הדבור, המשמש תמיד בתור מורה ברומטרי לכמות האלימנט החדש שלא נתעכל עדין ע"י הישוב המקומי". הכתבה מסיימת ב"מחשבות נוגות" על "הרחובות שנתרוקנו עכשו", ו"על [...] ממונם של ישראל ההולך לאבוד".

ב. אבן בנימין, "מן הארג", הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת ראשונה, חשוון תרס"ח, עמ' 14

הכותב הוא יהושע רדלר-פלדמן, הידוע בשם העט שלו: ר' בנימין.²² "מן הארג" או "בתוך הארג" היה שם מדורו שהתפרסם לעתים מזומנות בהפועל הצעיר. ארג, במשמעות של מסכת, שילוב ובמשמעות הכוללת: תכנית לחיים. כאן אביא דברים משתיים מרשימותיו: 1. "גילוי הים"; 2. "אחוזת בית" – דירת קבע לדורות.

ר' בנימין

בשתי רשימות אלה מתואר בטון קליל ופיוטי ההווה המכוער של יפו לעומת הביטחון בשינוי שיבוא בעתיד ויהפוך את הכיעור ליופי. הרשימה הראשונה מוקדשת ל"גילוי הים". הכותב "משתפך" בשבחי "היופי הנשגב של ים יפו!"²³ תיאור פיוטי זה של גילוי הים נעשה, ככל הנראה, לאחר טיול בחוף הים, כשהמחבר ובני לווייתו לבושים ונעולים, ומתחמקים כל הזמן מן הגלים "מלקקים את רגליך ומטבילים טבילה כשרה את מנעליך ובגדיך, ואתה בורח בנהקת פרא!" גילוי הים של ילידי מזרח אירופה לא היה קל, ועד "אליק נולד מן הים" היו צריכות לעבור שנים לא מעטות. כאן, אחד השלבים של ההתיידדות עמו.²⁴ הכותב מטיף מוסר

תליאביב העברית – מרכז הפעילות החברתית-מעמדית
מרבית כנסי מפלגת הפועל הצעיר התקיימו ביפו, ואחר כך בתל-אביב, כמו גם אלה של מפלגות אחרות. כל הוויכוחים בכל הנושאים העומדים על הפרק והשנויים במחלוקת התקיימו מעל דפי הפועל הצעיר, שנתן ביטוי לדעות מגוונות. בכך מילא את תפקידו ככתב עת כללי-מפלגתי, ארץ-ישראלי ותל-אביבי.

אחד הוויכוחים הראשונים שמצא את ביטויו מעל דפי הפועל הצעיר שילב את בעיות הלאום כגון עבודה עברית עם המעמד או כגון כיבוש העבודה העברית עם הפיכתה של תל-אביב למרכז החינוך והתרבות. היה זה מאבק תל-אביבי שהקרין על כל הארץ: היכן וכיצד ייבנה בניין הקבע של הגימנסיה העברית הרצליה.

תחילה נסב הוויכוח על המקום שבו יקום בניין הקבע של הגימנסיה: בראשון לציון, בזכרון יעקב או ביפו. ההחלטה על אחוזת בית נפלה בלחץ ועד הורי התלמידים שכבר למדו ביפו, ולא רצו לשלוח את ילדיהם ללמוד ב"איזה מושבה". בזאת הוכרע גורלה של תל-אביב ליהפך ל"עיר אוניברסיטאית" סביב הגימנסיה, מוריה, תלמידיה, וכל השירותים הנלווים, לרבות בתי העיר שנבנו כ"פנסיונים" לתלמידי החוץ, בבחינת כי מתל-אביב תצא תורה (אודי מיכלסון ואהרן לפידות [עורכים], הגימנסיה העברית הרצליה: מאה שנות גימנסיה, עמ' 20 ועוד).

הוויכוח הצמוד והעיקש ביותר היה על "כיבוש העבודה" ועל "עבודה עברית", כפי שתיאר מאיר חזן ("מפלגת הפועל הצעיר לנוכח גילויי אקטיביזם ומתינות אצל ברנר וגורדון", בתוך: אבנר הולצמן, גדעון כ"ץ ושלום רצבי [עורכים], מסביב לנקודה: מחקרים חדשים על מ"י ברדיצ'בסקי, י"ח ברנר, א"ד גורדון, באר שבע, מכון בן גוריון ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשס"ח/2008, עמ' 243-244). רעיון כיבוש העבודה עמד במרכז האידאולוגיה של מפלגת הפועל הצעיר והוויכוח התמקד בדרכי מימושו הלכה למעשה. "במוקד הוויכוח הסוער שהתלקח בין החברים עמדו דרכי הגשמתו של עקרון כיבוש העבודה, ובעיקר אם לכרוך את יישומו בהפעלת כוח פיזי. על הפרק הונחה השאלה העקרונית אם מותר לנקוט אמצעי אלימות לצורך מימוש רעיון העבודה העברית". היה זה המשך לכעס של א"ד גורדון, שגם הוא מצא את ביטויו מעל דפי הפועל הצעיר, על "בניית בתי עשירים באחוזת בית מכספי הקופה הלאומית של הקרן הקיימת". "בכירי המפלגה, בראשותם של יוסף אהרנוביץ, נחום טברסקי ואליעזר שוחט סירבו להכשיר את האלימות כלפי היהודים הבונים את בתיהם בעזרת פועלים ערבים, ועמדתם נתקבלה" (שם, עמ' 244). אבל ה"התכתשות" בעיתון המפלגה לא חדלה. אהרנוביץ כתב "רשימה בוטה כנגד הטרור שנוהגים הפועלים", ולעומתו ברנר, בניגוד לגורדון, "העניק תמיכה מוסרית לפועלים שנקטו אמצעי אלימות".¹⁹

מרכז התרבות והספרות

לתל-אביב כמרכז חיי התרבות והספרות, כפי שהיא באה לידי ביטוי מעל דפי הפועל הצעיר, דוגמאות רבות. תוזכר כאן דוגמה אחת בלבד. לכינוס הראשון של סופרי ארץ ישראל בתל-אביב שאליו הגיעו ביום חורף קר במיוחד, "ימי סופה וסערה, ברד ושלג", ממקומות אחרים: ירושלים, פתח-תקווה, בן שמן, רחובות. בעיצומו של "מאורע ברנר" (תרע"א/1911), אותו פולמוס שהסעיר את העולם היהודי בארץ ומחוץ לה, בעקבות מאמרו של ברנר בהפועל הצעיר בשאלת

והערבי נרפאו, ובהשתדלות "נבחר קהלת היהודים ב"פו" נענשו המעורבים ב"התנפלות הרצחנית", "הקימיקם" הורד ממשמרתו, והאסירים היהודים הוצאו לחפשי".

עיקר הכתבה הוא הלקח מ"מאורע" זה: המאורע לא הפתיע, כיוון ש"אנחנו מעולם לא האמנו לא בחסד לאומים ולא בגלוסקאות שיביאו לנו שתדלנים מהחלונות הגבוהים". "מעבר לים השארנו את הפוליטיקה הגלותית, השואפת לעורר את רחמי העמים, שהיהודים יושבים בתוכם ולהוכיח את זכות קיומו של היהודי ע"י התועלת שהוא מביא לארץ מושבו". אמנם, הפעם לא היה המאורע פרי "שנאה לאומית" אלא "פרובוקציה מצד אותם הזדים שנענשו [...] אבל מאורעות כאלה יכלים עוד להשנות ולהופיע בתור תולדות של סבות יותר עמוקות". "התחרות לאומית" היא הסיבה למתחים אלה "ובמקום שיש התחרות, אין רחמים וחנינה". הכותב מצהיר "כי מעולם לא העלמנו עין מראות ולא חדלנו מהבין, מה קשה ועזה תהיה מלחמת קיומנו הלאומי בארץ מולדתנו הלאומית, כשם שמעולם לא חדלנו מהאמין, כי המלחמה הזאת תנחילנו נצחון גמור".

הכתבה מסתיימת ברוח האידאולוגיה של מפלגת הפועל הצעיר ובאופטימיות הצפויה: "את כל המרץ החיוני שבנו אנו צריכים להטות כלפי צד אחד, לצד כבוש העבודה, האטי, [?] השלוי, האיכותי והכמותי, עד אשר נהיה פה הרוב, וההתנגשויות האלה ממילא תחדלנה להיות מסכנות בשבילנו".

ה. אליעזר פפר, "יפו", הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת שבע-שמונה, ניסן-איויר תרס"ח, עמ' 18-19

הכותב היה אחד מן המורים הראשונים בבית הספר לבנות בנוה צדק ופעיל בהסתדרות המורים.²⁷ מאמר זה הוא אחד השלבים המוקדמים ב"מלחמת השפות" שניטשה בעוז בארץ ישראל (1913 – 1914), במאבק עם מוסדות החינוך של חברת "עזרה" על השלטת העברית כלשון ההוראה בבתי הספר שלה. המאמר נכתב במלואו שנתיים לייסודו של בית הספר לבנים ביפו (1906), תוך כדי סקירת המאבקים בעבר ובהווה על מקומה של השפה העברית בבתי הספר. הדברים נכתבו לרגל בואו לארץ של ד"ר פאול נתן, ממייסדי חברת "עזרה", ששאף להשליט את הגרמנית בצד העברית ועורר את "מלחמת הלשונות" בארץ. ביקורו עורר תקוות רבות בקרב הורי התלמידים ביפו "שהכינו הרצאה חתומה בידי עשרות הורים לבאר לה' נתן, את צרכי ביה"ס ואת דרישות העם ממנו, [...] אבל מצאו דלתים סגורות!" "כל התאמצותה של הדיפוטציה [משלחת] למסור לה' נ. בקשת ראיון לא הועילה! וה' נתן יצא מפה, כפי שנודע אח"כ לא באותו יום, אלא למחרתו". מה שהרגיז במיוחד הייתה תגובתו של אפרים כהן-רייס הירושלמי, בא כוחה של חברת "עזרה", ש"התאמץ להוכיח להם עד כמה גדול עתידה של השפה הגרמנית בארץ, ומה רב המוסר היוצא מהספרות הגרמנית; הוכח הוכיח, כי בלי שפה זו עלולים חלילה מוחות של בני ישראל להטמטם, ומוסריותם – להפגם". סימו של המאמר בכעס גדול כנגד "ה' א. כהן [ש] חפץ להיות קטולי יותר מהאפיפיור בעצמו, ואת אשר לא יכל לעשות וילהלם קיסר בא", חפץ לעשות היהודי א. כהן, כמובן, לכבוד בית ישראל: למען ידעו בגרמניה, עד כמה נחוצה סרסרות היהודי בכל ענין וענין. ובגרשה אלפי משפחות מהסתפח בנחלתה, אל תשכח את אותם היחידים המועילים להגדלת כבודה ושלטונה בארץ!"

לחבריו, "בני-משפחתו של ר' מנדלי", על ש"אינם זזים ממקומם" והים "הוא להם כסתרי תורה גנוז ונעלם". וכן, "וגם את יפו אינם יודעים. גיטו, רחובות מעופשים ותו לא". סיומה של הרשימה בטון האופטימי שבה: "עדיין מכוער הוא הארג שלנו. אבל אנחנו נשנה את פני הארג".

במרכז הרשימה השנייה, "אחוזות בית" – דירת קבע לדורות. היא מוקדשת לאחוזות בית שעדיין רואים בה, חלק מיפו: "ואנחנו גם נִיפה את יפו. השביח ושכלל, תִקן ופאר." הכותב מביע את ביטחונו שב"אחוזות בית" תיבנה "דירת קבע, לדורות" (ההדגשה במקור). "לא עוד 'גיטות חדשים', לא עוד 'אגודות לבנין בתים בשביל קנוניא לספקולציה', אלא 'רצון של בני הארץ, לאחוז בבית, באחוז עולמית'." "אחוזות בית" שביפו" תהיה שכונה מתוכננת: "שכונה חדשה של ששים בתים נאים, וגינת=ביתן לכל בית, וגן גדול באמצע השכונה, ובתים צבוריים באמצע הגן". גם סיומה של רשימה זו ברוח אופטימית חד משמעית: "הנודד מ'שנות אלפים' מסיר לאט=לאט את תרמילו מעל שכמו ומנסה לעמוד על אדמתו, על ביתו. עוד יפה יהיה הארג שלנו".

ג. פועל בורסקי, "יפו", הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת שנייה, כסלו תרס"ח, עמ' 10-11

הכותב, לפי הזיהוי של ג. קרסל במפתח הפועל הצעיר, הוא מ. טומקין.²⁸ זו רשימה מעמדית מובהקת, הקוראת להתארגנות הפועלים העבריים "בעירנו", יפו, כדי לשפר את חייהם ואת מצבם הכלכלי הירוד. הכותב משווה בין פועלי הכפר לפועלי העיר, ומסקנתו היא שאף על פי שהפועל העירוני חי בתנאים טובים יותר מהפועל הכפרי, וקל לו יותר להתארגן, אין הוא "דואג למצב חייו ועניניו". "עיר כיפו המונה מספר פועליה האשכנזים לבד למאות, והסתדרותיה בלי עין=רעה לחצי תריסר [...] אין פה אף מוסד אחד של פועלים ובשביל פועלים שיועיל מה להקלת קיומו". בין "המוסדות" שמציע הכותב: "חנות ההספקה"; "קָפֶת=חולים קָפֶת מְלוּה וכדומה". התארגנות זו חשובה לא רק כחובתם של הפועלים לעצמם אלא גם בשביל "אלה החדשים הבאים".

ד. [בלי חתימה], "בדבר המאורע ביפו". הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת ששית, אדר שני, תרס"ח, עמ' 12-13

במרכז הכתבה: יחסי יהודים-ערבים. הכתבה המתארת מאורע מקומי, מודעת להקשרים הרחבים והקשים הצפויים בסוגיה זו בעתיד.²⁹ הכתבה מדווחת על "תגרה חזקה בין צעירים יהודים אחדים ובין שני ערבים, ותוצאותיה היו, שנפצע היהודי בידו והערבי ש. נפצע פצעים אחדים ומהם פצע אחד קשה בבטנו". "לרגל הפצע" התחילה "התנגשות" בין יהודים וערבים. "היהודים נכנסו אל ההוטל 'חיים ברוך'. השוטרים התורכים אסרו 'חמשה יהודים', היכום והובילו אותם אל בית האסורים לעיני 'סגן הקונסול הרוסי', אף ש"לא נמצא אצלם שום נשק".

הכותב מדווח כי "האינצידנט יכול היה להגמר", אבל "הממשלה היפואית" "רצתה דווקא באינצידנט גדול", כיוון ש"יש להם ענין עם נתיני סגן הקונסול הרוסי שביפו", ולכן הוא נמשך והתפתח. התוצאה: "שלשה עשר יהודים, נקיים מעון, שאחדים מהם באו באותו היום מרוסיה, נפלו פצועים". בסופו של ה"מאורע" הפצועים היהודים

הקריאה בעיתון יומי, עברי, תל-אביב, הנעשית מתוך התעמקות רבה, היא התחליף החילוני לתפילה המסורתית. כך תיאר י"ד ברקוביץ, מנקודת מבטו אל "עולה חדש" מאמריקה, ברומן **ימות המשיח** (תרצ"ח/1938), את רשמיו הראשונים של גיבורו מתל-אביב. בין השאר סיפר על ההתפעלות מתחית הלשון העברית שאחד ממימושיה הוא העיתונות העברית, ובמיוחד עיתון פועלים יומי עברי בתל-אביב: "כנס שהתרחש, נס של תחית המתים. [...] נס אחד גדול אשר לא ייאמן. גנה יושבים שני בחורים צעירים ומעיינים בעיתון עברי אחד – עיתון הפועלים אשר בארץ. [...] שניהם כופים ראשיהם אל העיתון, קוראים, כפי הנראה, דבר אחד מושך את לבם. אלא שהראשון קורא בעיניו בלבד, והשני גם שפתיו נעות, קורא את העיתון העברי של מעמד הפועלים ברגש של אמונת-חסידים ויראת-שמים, כתפילה בלחש".²⁸

הערות

1. "תל-אביביות" כמושג ולא כמקום, שכן תל-אביב טרם נוסדה. הפעילות התרכזה תחילה ביפו ואחר כך בשכונות הראשונות של תל-אביב, ובראשן נווה-צדק.
2. הדיווחים הראשונים על הנעשה ביפו היהודית פורסמו כצפוי בעיתונות הירושלמית. כך, למשל, כשנוסדה ביפו בשנת תרמ"ו/1886 "חברת-חסד חדשה בשם 'עזרת ישראל', הדינים-יוחסונות הרבים שלה מתפרסמים ב'חבצלת', בצד אלה של אחותה הבכירה, 'עזרת נדחים'" (ראו גליה ירדני, **העיתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863-1904**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט, עמ' 122 והערה 95 עמ' 357). וכן, כשישב איתמר בן אבי" ביפו בשנת תרס"ב/1902, כמורה בבית הספר לבנות, "היה שולח לעיתון המשפחה 'השקפה', ידיעות וחדשות שונות, שחתם עליהן בשם 'המודיע'" (שם, עמ' 274). נושא זה של הידיעות על הקהילה היהודית ביפו, ולאחר מכן בשכונות הראשונות של תל-אביב, בראי העיתונות, עדיין מחכה למחקר מיוחד.
3. הסדר הוא: יפו, שכונותיה הראשונות של תל-אביב ובמיוחד שכונת נווה צדק, ומשנת תרס"ט/1909 – תל-אביב. כאן ייאמר בדרך כלל תל-אביב גם כשהכוונה ליפו ולשכונות, מטעמי קיצור.
4. זהר שביט, "התפתחות כתבי העת והעיתונות: רשימת עיתונים וכתבי עת ספרותיים שיצאו לאור בעברית בארץ ישראל בשנים 1869-1948", בתוך: משה ליסק (ואחרים) (עורכים), **תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה. בנייתה של תרבות עברית בארץ ישראל**, ירושלים, מוסד ביאליק, תשנ"ט/1999, חלק ראשון: **התקופה העות'מאנית**, עמ' 157-197 (להלן: שביט, "התפתחות כתבי העת").
5. על בתי הדפוס בירושלים ופרשת הדפסת **העומר** בירושלים, ראו בהמשך.
6. ראו בהמשך דוגמה מתוך **העומר**.
7. **המכתבים** רשום כמס' 17 ברשימת העיתונים בירושלים של גליה ירדני מבלי לציין שהופיע ביפו.
8. ברשימה של זהר שביט נזכר כתב עת שבועי בשם **הצפה** שהופיע משנת 1906 עד 1908 ומקום מושבו תל-אביב, בשעה שתל-אביב טרם הוקמה. מכיוון שאיני יודעת במה מדובר ולא הצלחתי להגיע אליו, לא נזכר כאן.
9. על שניהם נכתב הרבה מאוד, כגון: נורית גוברין, **העומר: תנועתו של כתבי-עת ואחריותו**, ירושלים, יד יצחק בן-צבי, תש"ס/1980 (להלן: גוברין, **העומר**), ויוסף שפירא, שפירא יוסף, **הפועל הצעיר: הרעיון והמעשה**, תל-אביב, עינות, תשכ"ח/1968 (להלן: שפירא, **הפועל הצעיר**). כאן הם יוזכרו בעיקר בהקשר התל-אביבי.
10. גוברין, **העומר**, עמ' 102-106. שם פרטים רבים נוספים עליו.

1. חרב, "יפו", הפועל הצעיר, שנה ראשונה, חוברת עשר-אחת עשרה, תמוז-אב תרס"ח, עמ' 22-23

זהו הכותב לא פוענח במפתח הפועל הצעיר של ג. קרסל. זהו מאמר פוליטי שנכתב לרגל הכרזת הקונסטיטוציה בתורכיה. הנושא העסיק את דעת הקהל היהודית בכלל ובמפלגות במיוחד. במרכזו התהייה על התגובה הרצויה של היישוב העברי בארץ ישראל: "ועומד הנך נבוכ. רגשות שונים, שמחה ותוגה, עליצות ועצב מתרוצצים בך. ובמעמקי נפשך תשאל: ה'זו' היא הדרך שהלכנו בה עד הנה? ואיה היא הדרך להבא? ואיפה הוא כחנו שנוכל להשתמש בזכות החפש? ושמחה זו עד כמה היא שמחתנו הלאומית?" הכותב מתאר בצורה חיה את תגובת ה"רחוב" על ה"חופש" המתרחש לנגד עיניו. בתוך תגובות ה"המון", הנוצרים והערבים, נשמע גם "צלצל השפה העברית מעל במת העם", מכנסים "מיטינגים" [אספות] "בחצוצות עיר", "ופה התנוסס גם דגלנו-דגל הלאומי. ואף כי קטן היה ודל לעמת הדגלים האחרים, בכל זאת הטיל רעש בין הצעירים. ונרגיש אז, כי שמחה זו גם שמחתנו היא ובאיזו חבה הבטנו כלנו על הדגל לבן-התכלת, דגלנו דגל התחיה בא"י". אחת השאלות שעמדה על הפרק הייתה הייצוג של היישוב היהודי בארץ ישראל בפרלמנט התורכי: "שליחת ציר יהודי לפרלמנט התורכי". אבל מכיוון שרוב היהודים העדיפו לשמור על נתינותם הקודמת בשל "חוק הקפיטולציות", ורק מי שיש לו נתינות תורכית יכול לבחור ולהיבחר, לא יכלו המעטים בעלי זכות הבחירה לייצג כראוי את כל יהודי ארץ ישראל. התברר "עד כמה זרים אנו בא"י, עד כמה קצרי ראות היינו ומה קלושים וקטנטנים היו מעשינו". חומרת המצב שקבל "צורה חדה בוערת, שבלאו הכי אבדה כל תקותנו בארץ", הביאה להכרה שעל המפלגות להתאחד "לזמן הבחירות ועובדים כעת יחד. [ו]ולרגל החפש ונחיצות עבודה משתפת עלתה שאלת הסתדרות כללית לכל היהודים שבא"י על הפרק ופה ושם ישמעו קולות המצדדים בזכותה".

התחזקות המגמות – קווים להמשך המחקר

החל משנת תרס"ח/1908, לאחר מהפכת התורכים הצעירים, משעה שהוסרו הגבלות הצנזורה על כתבי עת ועיתונים, חל גידול ניכר במספרם בירושלים, ואף ביפו-תל-אביב. בעיקר גדל מספרם של קבצים חד פעמיים ספרותיים ומקצועיים. תנופה זו נבלמה בשנות מלחמת העולם הראשונה, וחזרה והתחדשה בעוצמה רבה מיד עם סיומה. סקירת העיתונות התל-אביבית לאחר מלחמת העולם הראשונה ועד שנת 1925, ובמיוחד בין שתי מלחמות העולם, מחייבת מחקר מפורט מיוחד.

המגמות המסתמנות הן: ישיבת קבע בתל-אביב של כל הגורמים שחברו יחד לעשיית העיתון: המערכת, הדפוס, המשתתפים. זאת בצד ריבוי הנושאים התל-אביביים והתחזקות מאפייני האווירה התל-אביבית. בה בוד המשיכה תל-אביב להיות המרכז שאליו מתנקזת כל העשייה התרבותית-חילונית-לאומית-עברית. היא הנותנת כיוון ומתווה דרך. בה מתקבלות ההחלטות המכריעות את גורל החברה, נקבעת מדיניות התרבות, הספרות והאמנות, ומרבית המוסדות יושבים בה דרך קבע. זירת הפעילות היא העיתונות וכתבי העת המופיעים בעיר בהתמדה, בסדירות ולפרקים.

*

מקורות

אהרנבוין יוסף, **כתבים**, תל-אביב, עם עובד, תש"א, שני כרכים.
אפשטיין יצחק, "שאלה נעלמה", **השילוח**, יז (תשרי תרס"ח), עמ' 193.
ברקוביץ י"ד, **ימות המשיח** (תרצ"ח/1938), בתוך: **כתבי י. ד. ברקוביץ**, תל-אביב דביר, ניסן תשכ"ד, עמ' שפא-תקט.
גוברין נורית, **שי של ספרות**, תל-אביב, עקד ואוניברסיטת תל-אביב, תשל"ג/1973.
מונוגרפיה ומהדורת צילום.
—, **העומר: תנופתו של כתביעת ואחריתו**, ירושלים, יד יצחק בן צבי, תש"ם/1980.
—, **"מאורע ברנר": המאבק על חופש הביטוי, תרע"א-תרע"ג**, ירושלים, יד יצחק בן צבי, תשמ"ה/1985.
גוטמן נחום ואהוד בן-עזר, **בין חולות וכחול שמים**, תל-אביב, יבנה, 1980.
גולדשטיין יוסף, **אחד העם: ביוגרפיה**, ירושלים, הוצאת כתר זוגי, 1992.
גראייבסקי פנחס, **תולדות בתייהדפוס העבריים בע"ק ת"ו**, מראשית המאה הנוכחית עד היום, תל-אביב, הוצאת המחבר, תמוז תרצ"ט.
חזן מאיר, "מפלגת הפועל הצעיר לנוכח גילויי אקטיביזם ומתינות אצל ברנר וגורדון", בתוך: **אבנר הולצמן**, גדעון כ"ץ ושלום רצבי (עורכים), **מסביב לנקודה: מחקרים חדשים על מ"י ברדיצ'בסקי**, י"ח ברנר, א"ד גורדון, באר שבע, מכון בן גוריון ואוניברסיטת בן גוריון בנגב, תשס"ח/2008, עמ' 261-239.
יודילוביץ דוד (עורך), **קבץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ ישראל**, כרך ב, ירושלים, דפוס סולומן, ניסן תרצ"ו.
ירדני גליה, **העתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863-1904**, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט.
מיכלסון אודי ואהרן לפידות (עורכים), **הגימנסיה העברית הרצליה: מאה שנות גימנסיה**, תל-אביב, נ.ד.ד. מדיה בע"מ, תשס"ד/2004.
מלאכי א"ר, **מנגד תראה: אסופה ממאמרי א. ר. מלאכי בענייני ארץ-ישראל**, ירושלים, יד יצחק בן צבי, תשס"א/2001.
פכזר זלמן (עורך), **קבץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ ישראל**, כרך א, תל-אביב, ניסן תרצ"ה; כרך ב, בעריכת דוד יודילוביץ, תל-אביב, ניסן תרצ"ו.
קרסל ג', **לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים**, מרחביה, ספרית פועלים, כרך א: תשכ"ה/1965; כרך ב: תשכ"ו/1967. כל הערכים על האישים לקוחים מספר זה, אלא אם כן נכתב אחרת.
קרסל איזה וג', **מפתח ל"הפועל הצעיר"**, תרס"ח-תשי"ז, תל-אביב, הפועל הצעיר, תשכ"ח/1968.
רבינוביץ א"ז, "ר' יהושע ברזילי (איזנשטט)", בתוך: **כתבי יהושע ברזילי (איזנשטט)**, בהוצאת חבר סופרים, "לזכר חציהובל של עליתו לא"י", יפו, א"י, דפוס א. אתין, תרע"ג, עמ' ז.
שביט זר, "התפתחות כתבי העת והעיתונות: רשימת עיתונים וכתבי עת ספרותיים שיצאו לאור בעברית בארץ ישראל בשנים 1869-1948", בתוך: **משה ליסק (ואחרים)** (עורכים), **תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה**, בנייתת של תרבות עברית בארץ ישראל, ירושלים, מוסד ביאליק, תשנ"ט/1999, חלק ראשון: **התקופה העות'מאנית**, עמ' 157-197.
שחורי אילן, **חלום שהפך לכרך: תל-אביב, לידה וצמיחה – העיר שהולידה מדינה**, תל-אביב, אביבים, תש"ן/1990. על "מכתבים מארץ ישראל", עמ' 374, ועוד שם על התקשורת בתל-אביב בראשיתה.
שפירא אניטה, **התנ"ך והזהות הישראלית**, ירושלים, מאגנס, תשס"ו/2006.
שפירא יוסף, **הפועל הצעיר: הרעיון והמעשה**, תל-אביב, עיינות, תשכ"ח/1968.
תדהר דוד, **אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו**, תל-אביב, הוצאת ראשונים, 1949, כרך ג, עמ' 1243-1244.

11. הוצאת המחבר, תמוז תרצ"ט. נורית גוברין, **העומר**, עמ' 75, והערה 2.
12. היה זה גם ויכוח עקרוני שראשיתו בכתיב חסר ומלא והמשכו בשאלות סגנון וחידוש פני לשון הספרות. על כך גוברין, **העומר**, עמ' 78 והערה 5.
13. שם, עמ' 232 ועוד.
14. אניטה שפירא, **התנ"ך והזהות הישראלית**, ירושלים, מאגנס, תשס"ו/2006. במיוחד הנספחים המובאים בו.
15. גוברין, **העומר**, עמ' 228-233. שם תיאור מפורט של כל הפרשה, לרבות מראי מקומות של המכתבים בארכיונים.
16. תודה לתלמידי ולעמיתי ד"ר עודד מנדה לוי על עזרתו באיתור הידיעות ובצילומן. תודה לתלמידי וידידי רחל ספקטורדיגר על עזרתה.
17. סעיף זה נזכר כאן ראשון, על אף חשיבותו המשנית, כדי להבליט את הקושי להדפיס עיתון חלוני מחוץ לירושלים. בעיה זו נפתרה תוך זמן קצר.
18. שפירא, **הפועל הצעיר**, עמ' 232-233; גוברין, **העומר**, עמ' 165-170.
19. הפרשה מתוארת לפרטיה בצירוף מראי המקומות מתוך **הפועל הצעיר**, תרס"ט/1909. לעומת זאת אין הפרשה נזכרת כלל בספר **הגימנסיה העברית הרצליה**. מן התיאור שם עולה לכאורה כי מלכתחילה "הגימנסיה התעקשה על העסקת פועלים עבריים בלבד", עמ' 23.
20. נורית גוברין, **"מאורע ברנר": המאבק על חופש הביטוי, תרע"א-תרע"ג**, ירושלים, יד יצחק בן צבי, תשמ"ה/1985, עמ' 54-58, ועוד שם.
21. הדוגמאות הובאו במלואן כנספח 1.
22. ר' בנימין, הוא יהושע רדלר פלדמן, מן הדמויות המרכזיות בעלייה השנייה. ראו עליו, למשל, **בלכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים** של ג. קרסל.
23. מן הראוי להשוות לסיום סיפורו של ברנר, "עצבים", (תרע"א/1911), המסתיים בשיר הלל ליופיו של הים בחיפה: "ואז היה יפה. ו'הים הגדול' אכן הוא ים יפה, ובחוף-חיפה – יפהפה!" כאן ושם משחק בצליליות של המלים.
24. ראו עדותו של נחום גוטמן בספר שלו ושל אהוד בן-עזר, **בין חולות וכחול שמים**, תל-אביב, יבנה, 1980, בפרק "אז"ר מלמדי לשחות", עמ' 53-57.
25. איני יודעת מי הכותב. קרוב לוודאי שאין המדובר במשורר מרדכי טמקין, שעלה לארץ שנה לאחר מכן, ובמפתח מפורטת השתתפותו הרבה **בהפועל הצעיר**. חתימות מסוג זה היו נפוצות בעיתונות הפועלים של התקופה.
26. באותה שנה התפרסם מאמרו של יצחק אפשטיין, "שאלה נעלמה", **בהשילוח**, כרך יז (תשרי תרס"ח), עמ' 193, שנחשב למאמר שפתח את הוויכוח הציבורי הסוער בשאלה הערבית הנמשך ומסתעף מאז ועד היום.
27. אליעזר פפר נולד בחבל חרסון שבאוקראינה בשנת 1861 ונפטר בתל-אביב בשנת 1926. הוא נקבר בבית הקברות הישן בתל-אביב. היה מראשוני המורים ברוסיה שהנהיגו את שיטת "עברית בעברית". עלה לארץ עם משפחתו בשנת תרס"ד (1904) ונעשה למורה בבית הספר לבנות ביפו. השתתף ביסוד הסתדרות המורים והוצאת הספרים שלה, קוהלת, חיבר ספרי לימוד והשתתף בפעילות בחיים הציבוריים והתרבותיים של היישוב החדש ביפו, השתתף עם בני משפחתו בהצגות הראשונות של "חובבי הבמה העברית", הצטרף לאגודת "אחוזת בית", ובנה בה את ביתו. כמו כן הוא שימש כחזן בצריף בית התפילה הראשון של השכונה ברחוב יהודה הלוי. מתוך: דוד תדהר: **אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו**, כרך ג, תל-אביב, הוצאת ראשונים, 1949, עמ' 1243-1244. אליעזר פפר השתתף עוד כמה פעמים **בהפועל הצעיר**. לאחר פטירתו הספיד אותו יצחק ספיבק בכרך יט של **הפועל הצעיר** (תרפ"ו). סיפור המשפחה מסופר מפיה של נינתו, מרב ירון בר-ניב, ב"פורום המשפחות השכולות" באינטרנט.
28. יצחק דב ברקוביץ, **כתבי י. ד. ברקוביץ**, כרך ראשון, תל-אביב, דביר, תשכ"ד, עמ' תלב.

נספח: שש רשימות תל-אביביות שנדפסו בשנתו הראשונה של הפועל הצעיר (תרס"ח)

חזרה

הפועל הצעיר

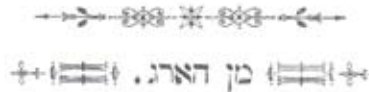
דפוס

יפו.

מצבו של הפועל העברי בעירנו אינו שונה הרבה במצבו בכפר. אנכם בתנאי-העבודה שונים הם זה מזה הכלית השני, אבל בק"ש הנאי-הקיום, במרה ידועה, הם שווים; בשעה שלפועל הכפר קשה לעשות דבר מה להקלת תנאי קיומי ולהרסה מצבו, מפני אי-התמדה העבודה של רוב הפועלים ואי-סמכותם במקצוע ידוע, ובכלל ישיבתם הארעית, עוצרת בעדם מהשתמש באמצעים המקבלים בין פועלים אחרים, להטבת חייהם. הפועל העירוני הנמצא בתנאי-חיים אחרים לגמרי, הנבדלים לטוב בחסר וברוח, בעבודתו התדירות בשכרו הקבוע לפי הערך, וישיבת קבע המכשירים את האמצעים ומקילים את התאחדות הכחות, ובכל זאת הפועל העירוני הוא במרה עזר יותר פחותה למצב חייו ועניויו, בכפר לכל הפחות יכולים לפרקים לפגוש בין הפועלים התעוררות של רצון, שאיפה למעשים, נטיה של התאחדות לברוא ולפעול איזה דבר לשובתם, ואצל פועל העיר שחיו סביבים יותר את הקרקע לפעולה, גם החפץ איננו שיכח כלל.

עיר יפו הטיבה מספר פעולה האשכנזים לבר למאות, והסתדרותיה בלי עין-רעה, לחצי תריסר, וביניהם מספר מסוים בעלי משפחה שמהפרינסים ברוחק, ואף אלה העובדים בכתי מלאכה ובפבריקאות שבהם אינו גדול ביותר ובקושי מספיק למשיפל באשה וילדים. היאמן כי יספר, כי בהנאים נוחים כאלה לפי הערך אין מה אף מוסר אחר של פועלים ובשביל פועלים שיועיל מה להקלת קיומו, אין אף חברה משהפחה אחת של כל כחות הפועלים שכל ענין ועזירות גם היום להתפתחות הישובים החדשים והפרחתם בכלל, ולהטבת גורל הסתושים הראשונים בפרט, אצל עמים אחרים. כבר דברו והראו לא פעם ושתים עד כמה הפועל מנוצל בארץ בלתי מפותחה ע"י נותן-העבודה והתנאים הקטנים הפיזיים את עורו בצרכי אבל נפש רעו הכסות והאיכות, כמובן בתור רבות בעד ההקפה, וכמה היה מכוא ברכה לוא הבינו הפועלים את עניניהם ויסרו בשתוף הכחות בלי הבדל מקצע בתה וספלה חברה משהפחה קאפריטבית ע"י מניית לברוא את המיסדות הנחוצים בשביל פועלים בא"י ע"י עזרה הדדית, והעזר המעשי הראשון צריך היה להיות "חנות ההספקה" שחשונה כ"כ מרגש ביחוד בין אלה בני-משפחה שהצאותיהם מיובות והבנסיותהם סמיצמיות, ומוסד נכבד כזה בהרחבת היג פעילתי יניח את אבן היסוד לשאר מיסדות בשביל פועלים כמי קפה-חילים קפת מלוח וכדומה, והוא גם הערובה האחת לקיום מיסדות כאלה, כמו שהוכיח הנסיון, הסתדרותנו שהביאה את הצורך והיכולת ברבר רב-הערך כזה נגשה בעזרת, אנדת הפועלים ואגודות הפרופ. של הנגרים והסנדלרים לנשם את הגיל בחיים, והנה כבר עברו כחרישים מסין האספה האחרונה המאוחדת של צירי הסתדרותנו וצירי האגודות הגיל, שאו נתקבלו ההקנות הוסינית המבוננות שנתפרסמו בעתן במדועות, ועדיין לא נקפו באצבע להגשמתה, ואיפה היא ההשהפחה לפחות של אלה הפועלים שהבטיחו את השתתפותם? פועלי העיר, כנראה, אינם חלים ואינם מרגשים כי עניניהם הולכים משוקעים ומניחים, ושיכחים את העזרה הדדית, בתור פועלים עברים חלוצים בעבודת ההחיה הרוששת הבשרת הקרקע והטבת התנאים לאלה החרשים הבאים, ואת חובתם להם עצמם בתור פועלים שיש להם ענינים משהפים דרישות עצמיות משהפחה שאין להבליען בנעימה.

פועל בורסקי.

כ"ן הארג.

היו, כיצד יכולים לתאר, עין בעין את היופי הנשגב של ים יפו! —

מה הם הסמנים הדרושים, מה היא התעורבה הרצויה, בכרי שנים אלה, שלא נלוו אלינו אהביל במיולנו על חוף הים, וראי מה שאנחנו ראינו, בכרי שנים בעיניהם ינועץ אותו הכרך של קסמים וכספים שכלובן אלפי נחשולים, שבשעה-קצף אלפי גלים ומשברים ענקיים וגמרים, יוצאים מבוהלים ודחופים במערכת ועוזבים קרב ונחלשים וחוזרים ומחבקים ומנשקים זה את זה וצוחלים וצוחקים לקראת קרני-חמה ולכל המשיבה שבים ונוהקים וצועקים ושולחים לשון כננך ופתאים שלקקים את הנלך ומטבילים מבוהל בשרה את מנעליך ובנדרך, ואחת בירח בנהקת פרא! —

שהרי הים, רבוה, אינו כלל וכלל, מעור אחר, ממין מפת אחת, ובכל נקודה ונקודה של החוף שלנו יש לו גלוי חרש, מפת ומורה חדשה, לא ראי זה כראי זה.

שהרי דבר זה ברי הוא, גלוי וידוע לכל שיאלו-ודורשין בהלכות הקוסמים: אותו היופי, שיש בים יפו, שהסיד, הסיד אינו שיקט, שתדיר, תדיר הוא כואן ורועש, אינו נשנה הרבה פעמים בכור-הארץ הלע.

ואלא מאי? אלא שהם, בני-משפחתו של ד' סגד ל' אינם חיים מסקוסם, כהרא דכתיב: אל יצא איש ממקומו ביום השביעי! פנת אחת בחור להם על שפת הים וחפל, מה שנמצא הרחק כמסמחי קשת, ברחוק מקום של מיל או פרסה, היו, הוא להם כסמל-הידה גנוז ונעלם.

הור הוקלם קץ להם, והם יושבים טורים ומסורים.

וגם את יפו אינם יודעים, נישו, רחובות מעוששים והו לא,

ערין מבעיר הוא הארג שלנו.

אבל אנחנו נשנה את פני הארג.

ואנחנו גם נשנה את יפי השבוע ושכרל, סקן יפאר — זאת תהי עבודתנו, חנה, אחות בית.

גימית חרשים יש לו לישראל בכל מקום, אינן חסרות גם אנורות לבנין כהים בשביל קניית לספקולצוא, אבל אחת היא ארענו בהנהגה של "אחיות בית".

זהו רצון של בני הארץ לאחוז בבית, באחוזת עילסית, זהו חיש-הרגשה שבינים מה לא בית עראי, לא, מקום ללון, אלא בית קבע, ל' ד' ו' ד'.

וארשתוך לי לעולם.

ובנין לרורות דורש הכנות וכוונה החולה.

ואחוזת בית" שכופו תבנה שכינה חדשה של ש"ש ברים נאים, וגימית-ביתן לכל בית, וכן גורל באמצע השבועה, ובתים צבוריים באמצע הגן.

תנועה של "אחיות בית" יש גם בין הפועלים שבפחת תקיח וגם בין בעלי-המלאכה, המשרתים בקרש.

הגורד משינת אלפים סמיר לאט-לאט את הרישלו מעל שכמו ומנסה לעמוד על ארסה, על ביתה, עור יפה ויפה הארג שלנו. —

אבן בנימין.

יפו

אחרי שעברו על יפו שנים רבות ללא ב"ם עממי לילדים כלל, אחרי שבמשך זמן רב היו לפני ילדינו רק שתי דרכים: תלמוד-תורה — או "אלונים", ששניהם גם יחד דחי מאלוהים את כל האבות, המבנים, מה שחוקר ילדיהם דורש מהם בא"י, — וזינו סוף סוף לפני שתי שנים לב"ם חדש, שפתחה חברה, עזרה הגרמנית בעירנו, ואעפ"י שהמסמכה של חברה זו: ללמד לילדי היהודים בא"י גרמנית, לא נהגה חן מיוחד לבויהם על יושבי עירנו, אבל לפני שלשפת העברית זקן מקום רחב בביה"ס, ומורה מוטחה רצונו על הקהל העברי הישן להורות עברית וסרעים בעברית, נמשך מספר הורים להפקיד את הנוך בניהם בידי ביה"ס הזה, העברית היתה גבוהה הכת המכריע כרעת ההורים.

העם, אמנם, עדינו מתאונן על השפה הורה הנלמדת בב"ם עממי לעיסות, וכפרם ששפה זו היא וזה לא רק לנו העברים, אלא גם לכל יושבי העסוקים, וכל אחד מהם כלב, במה נתאן עולמינו, כי יתקממו בהם איהם למכרם לכל הגוים: אלה מאגנלים, ואלה מצרפתים, ועתה עיר נוספה בעלי טיבה חדשים לרמן אותם? כלם שואלים, הכי מסרת הפילנתרופים (הלא על-כן קראים

האדונים האלו לעצמם פילנתרופים, להכביל מנזרי הגנאי: — ציונים לאישים, ה"ל) להשתמש בנפשות ילדים רבים לשם התהדרות לפני העמים, כדי להראות כזה את חבתם לארץ מולדתם?... הן הישר הוא לאבד כל כך הליבה מברואית גופי ושלטות נפשי של הדור הצעיר בשביל האחד או האחרים, שיקבלו אותה כבוד סאת משלוחיהם?... והיהודים הגרמנים, האם אין מסרם הפילנתרופי מתקומם נגד ביה"ס? האם אין סרה ערקה אסרה להם את הודע לכל, כי השפה הזרה, שיכלה להביא תועלת ליושבים בארץ, בתור שפה מו"ט, היא הצרפתית, ולא הגרמנית? והפדגוגיה האלמנטרית, הכי אינה צוחק באנס על המור שפה זרה במחלקה למתחילים? שאל שאלו וכן התמו בהרענת נפש ביה"ס עדינו חדש, המחלקות לא הסתדרו עוד לפי גיל הילדים, דעת-הקהל לא הוכנעה עוד, אבל יבוא יום והכל יתדר באפן רצונו ושיעול לעם הוישב בציון, דברי נחם כאלה חשמינו בכל פעם העסקים הקרובים אל עסקי "עזרה" ואנחנו האנשי בניהם הניעה השמעה, כי הדיר פ, נתן נכין לביא לא"י, ובתה"ס המורים והתורים התחילו מפנים להרשות המתרגמת לביא לא"י יחד עם בוא ה' נתן.

ונתן בא, חקר ודרש ובא לידו חכמת כל השפה השלמה בבתי הספר העברים בא"י יכלה וסמכותה להיות דוקא עברית לשם יחיד העדות השונות שבארץ, והיא צריכה להיות שפת-ההוראה לכל הלימודים, ושפה זרה תהא נלמדת כהתאסה לרשימות החיים במקומי של ביה"ס, וההשקפה יצאה והרועה בתרועה נצחון על חוריקתו של היום גדול מרבבה זה!

אמנם, אחרי ימים אחרים, ששענו שוב את חתימתנו של הדיר, נסע עמורו, השקפה, אבל בנוסח אחר קטן... באינטרס, שהיה לעזרה של ה"השקפה" עם הדיר נתן, אשר זה האחרון בפירוש, כי דבר טבעי הוא שבביה"ס של יהודי גרמנית ילמדו גרמנית, ושל יהודי גרמנית, כסו שבטבע הדבר, שבביה"ס של יהודי צרפת ילמדו צרפתית, ושל יהודי אנגליה — אנגלית. נוסחה זו, אמנם, היתה קצת מטהרת בעני הקוראים אחרי הדברים הראשונים, אבל הרעיו באי-דיקטת מור בעל האנטרסיו...

והדיר נתן יצא את הארץ, והענינים, די בכל אחר ואתה, מעתיקים את דעתו הקדומת של ה' נ. וראש הציונים, בנאמו שנה בלונדון, מוכיר בסלודים את העובדה הזאת ומכנה "בזך משנה עתים", וגם הפילנתרופ האמריקאי, שיה נתן הסכמתו לשפה העברית — וברחובותינו הלולא וחונא! אלא שמתוך בתי הספר של "עזרה" עצמם מניעות אל אוניו איזו ידעיות קטניות לא משמחית ע"ד התמיכה הגרמנית, שהחלה להתנכר בימים האחרונים והמורים הלאומיים בושו משכרם, ואנשי יפו נכביו.

בניהם נשמעת הבשורה, כי הולך לבואהנה שנית. — זאת ששעני ונרענו נפשינו, באסרנו יבוא ג. והתורים ושיעני באנו את דרישות החיים פה יתבררו ויתקנו הדברים ויתקבלו על לבו של נתן. עדינו חישבים, ושיעני אחרי שמיצה נתן בא אל חופה שרת הק שלשה ימים ושם כבר לארופא ואת הדבר האחרון שם באנוני אחד מסקורטיו, ילאחרונה-שמועה, כי נתן בא הנה וכו' ביום נסע וירושלמה, אבל את אשר הסתיו (המסתירים) סאת רב האבות, נלו לאחד יחיד ומיוחד, שביטוי עדין ותועלת לשפת הגרמנית, בחורס זה הוא נושא המסתובב, שהיא במשך יוצא ונכנס בכל בתי ישראל. שביטוי יבי כהרה הנהגה תזשעית להביארו אל ה' נתן תיכף, בחרו מהאניה, והוא הביע לפני תלונת הורה תלמידים, על ששסעמים בביתם כלסר גרמנית, בשעה שסרבים כלסרדים העברים, שאינם נותנים סאוסה לתלמידי.

הדבר הפעם ודרישו את רלבנות של רב הורה הילדים שביטוי הרעיוה הניטה בידי עזרות הורים לכא' זה נתן. את צרכי ביה"ס ואת דרישות העם ממנו, ואחרי ערשת ימים ושבים ה' נ. ליפו, קבלו עזרהם שלשה מהתורים למסור לו את הרעיוה ולהביע בקשת החיים, אבל מצאו דלתים סגורות!

איתם הווינו מע המפק, שהשחרר להביא את נושא המסתובב

אל ג. הסתיו סאת ג. את דבר בוא המלאכות ומסרו את הדבר זה אפרים נתן, האחרונה אמנם, יצא אל הבאים והרבה לדבר אליהם בכל בתי התאסין וחיכה להם עד כמה גדול עזירה של השפה הגרמנית בארץ, ומה רב זמסר הוצא מתאפרות הגרמנית; הוכח הוכיח, כי בלי שפה זו עלולים זלילה מיתות של בני ישראל להטמנם ומסירותם להפנם, ומה שניגע לקבלת פנים אצל הדיר ג. אי אפשר הדברה "מפני" שאינו מקבל סום איש ותיכף הוא עולה על האניה להפלוג ספת. כל התאסוהת של הדימוציה למסור לה ג. בקשת ראיון לא הועילה! וה' נתן יצא ספת כפי שנודע אח"כ לא באותו יום, אלא לסחרתו! עתה נגמו הקלפים! ה' א. נתן חפץ להיות קהילי יותר מהאפיפיור בעצמו, ואת אשר לא יכח לעשות ויתתם קיס' בא"י חפץ לעשות היהודי א. נתן, במשך לכביר בית ישראל! לטען ירעו בגרמנית עד כמה מנוצה מסכנות היהודי בכך ענין וענין. ובגרשנו אלפי משפחות מהמספה במחלת, אל תשבח את אותם היהודים המניעלים להגרלה כבודה ושלטונת בארץ!...

אליעזר פפר

תמוז-אב תרס"ח

הפועל הצעיר

10-11

יפ.

ישנם ימים כתי' היום והכלל המגלים למחנות ומסגל בחיים יותר משנים רבות של הסתכלות ולסוד, יש שפתאום יצאנו לעיניך אחת כח שמתחילה לא חשבת אדוותי כלל, שלא היה לך שום משגל לפני ויעמד לפניך כריא ויעקן מלא עוז ומזון לעבודה.

מחשבה שלמה נדונה לנו, ענינו בשנים אחרים, מלה אחת וחשתי שמה באה ותהפך את האדישות לחיים המולשים — להתלהבות והתרגשות בבורה, כמו מאריך צפתי נואמים מציגים מנהלים ופוליטיקאים, לא הכרנו את הכוחות המורשים בארץ תרבות התרבות, לא ידענו, שסתם מסה של אידישות ישנו נפיש לב הם בוער, נעזק אחד — והתפזר לחיים חששים היה ללכת — ללכת החפשי.

ועומד הגן נכרך, תשית שנים, שסתם ותמוה, עליצות ועצב מתחצבים בך, ובמעמקי נפשך תישאל: הלא היה הדרך שהלכנו בה עד הנה? ואיה היא הדרך להבא? ואיפה הוא כתנו שנקבל להשתמש בזכות החפשי? ושסתם זו ער ב סה היא שסתם הלאשיות?

הנה נחולל רעיון כזה בקרבך: אך לא תוכל להתרבו ולחשב, הרשמים — יחסי היום והיגע הולכים ומתחלפים, עליך לרוץ משישני לשישני מאספר לאספר: פנים חדשות, נאומים שונים בשפות שונות, תהלוכות ומנגנונים קריאת הורה, הדגלים המנוססים בשלל רקמות ככל סנה חיות, המון האנשים לעשרות אלפים, העצבים והגנים השונים שסבבי ותלכשי המוזה מתאחדים כלם לים סביבך והעש ושומת, העינים נצוצות, התנועות מודרות, וכל מבני של בן המוזה סתגלה לעיניך, בוי אב החלה התנועה, מודעה גדולה בעיניך, הרבה במוצות:

מודעה עוד חפשי היא... המון רב סובב ערכי צעיר אחד המקריא את המודעה, מקדם אי אמן ולעז על ישתי רבים ולבסוף שסתם ועליצות, בין הקהל רב המצא איו, עשרות יהודים חדשים שמשחקקים גם בן לדעת את תבן המודעה, אבל אינם יורעים את השפה — ישש הארץ, ועיפשים הם נבונים בקהל ומסתכלים ומביטים, כאילו חפשים הם לרוץ, לשאת, על פי תנועת הקורא, מה הוא הרב.

המקצות הקצונות מתחברות ומתחברות, מספין הולך ורב, וכל קהל מגלים ומבטנים הולך אל השערה, יעני הבית מרחים ליהיה, ומקום חודר החסם נסך לעולם של שסתם.

אבל צד המקום גם מה כבני הענקי הזה, וכל אנשים שששים לחצי אנשי הצבא, שורה של נואמים מציגים נלהבים מרעישים את הלבבות, כל אחד שסתם, זה סביב בשם המשתלה, זה בשם היהודים, הנוצרים, הנה סביב השיר, סליחו זה הוא דמנו, אנשים עליו צעירים אחרים, כמו קהל להשקם את החסון הרב הנשטע לו: נחניק לו החפשי כמו איו לחיות, 30 שנה סתמו את פניו ובעת רק נפתח, והנה מי שזה אסור בכותראסורים שלש שנים, בונה הוא שסתם, ויו יגדלו וקדוה, איו יכל לרבי מרב התרגשות, הקהל סבן אותו זאת נשיה וקריאת יהודה מרעישת את האיו.

בפעם הראשונה בתנועת השחרור ישמעו את צלצול השפה העברית מעל בפת העם, הנאם היהודי קבל את הקונסטנציה בשם כל היהודים בעברית.

וכאילו העיב עוד משיגו בקפה החדש, איו רצונות ואיו חרות! מסבירים להסין את ערך החפשי, הורשים סמנו שלא יתן לנול סמנו את חפשיה, מראים לו על ציבתו — חשומי האסיר, הסירארה וסבין, ולאחר כך אין לך יום בלי משיגו ולילה בלי אספות, בכל קצות העיר מאססים משיגנים, מסבירים, תהלוכות עד לבלי סוף.

וספ' הנה הרגע בשנאספ המון מיל הסוסת החדש לתלנים לקיששא להשאיר את הקיסקס היסוי על כנו, וקיל המסון נשטע, וכעת ימים אחרים שב הקיסקס מיושלים שנוערי שסת' סמנו הספה ליגלי הסנסר ששאל ביניהם, לא כל אדם וזנה לכבוד שנות אלפי אנשים בתלום, הסנונה היהודית והתרבות, באי כח כל החרות באי לשגשג.

וסת המסע גם הולטירנדל הלאומי, ואף כי קמן היה הדגל לעם התלום האחרים, ככל זאת השיל רעש בין הצעירים ונעריש אן, כי שסתם זו גם שסתם הוא וכאיו חבה המסנו כלט על האיל לבןהתכלת, הדגל דגל החתה באי.

במשך שני השבועות האחרונים נערכו 6 משיגים במוצות עיר.

ביום הרביעי ערכו היהודים העותמנים משיגו, לכבוד החפשי, סבל מושבות יהודה באו רוכבים יהודים וערכים ויערכו תהלוכה בתצות עיר, ב'שעריה' סנישו אותם בתוספת ישיי הצבא, הקיסקס וקהל רב וישבו לטות שלום מקום המשיג.

נואמים מהיהודים והערכים דברו, אך באמצע הדברים נסלה הבמה וזה הביא אי סר באספה רבת עם זו, והמשיג המסדר מקדם נסך למשיג דמנו אי מסדר.

הנואמים הצעירים מהסתדרותנו ומסתדרות אחרות נאמו בשם היהודים נתנו חרל, הראו על הערך הרב שיש למשיג זה לכל היהדות ועל עבודתנו להבא, ואחרי המשיג התרגשות גדולה בין הצעירים עד הדגל, מהתהלכות הראשונה נתעוררה שאלת זו עיד תהלוכת היהודים בדגלם למקום האספה, נמצאו אנשים שדחפו את נושא הדגל מעל הבמה ובספוק המשיג היהודי לא נתנו להקסיד את הדגל על הבמה — רבר שתיבא לידו התרגשות וכמעט גם ליד מהליושות, המתחילים היו יהודים: עורך דין ביפו ואבר אחד בסית שדראה את גבורת מינו במוותו צעיר אחד בסקלו על דרו.

כעת עבר זמן המשיגים והעבודה התחילה, מתחילים לדבר עוד שני התבסס הציוני לפי הסצב החדש בתרבות, כעת ראנו, מה חלש כחנו או — יותר נכון — מה אי מסדר ומארגן כחנו, ביפו ששספר ושבית היהודים עולה ל7000 נמצאים בוחים נתנו תויבת לפי הרשימה הראשונה 111, אפשר שיעלה להגדיל מעט את מספרם, אבל סמוסי הדבר בתור תוצאת מהמעשים הקודמים, עד כמה ידים אנו באי, עד כמה קצרי ראות היונו ומה קלושים וקטנונים היו מעשינו.

כרגע נכבר כזה שמדברים עוד שלית צור יהודי לסילמנס התרבי, וואם את תוצאת פרי מעשנו ויהמיסר הלב וישאל: האם לעולם ישאר כך? האמנם לעולם לא יהיה קדר רשמה כמעשנו?

לעז נבחר ועד שינהל את עניני הבחירות בין היהודים העותמנים, נבנו 6 עותמנים ושלשה נתנו חרל לעזי להם, מאססים אספות ודנים עוד התבססים הציונים בסצב זה, השאלה עוד הבנסת רכיש ועבודת יהודים הולכת ומקבלת צורה חדת בוערת, שכלאי הכי אברה כל תקוננו בארץ.

באי כח, המועל הצעיר ס'צ והפעריאנדי, התאחדו לזמן הבחירות ועובדים כעת יחד, לרגל החפשי ונחוצות עבודה משתפת עולתה שאלת הסתדרות כללית לכל היהודים שבאי על הפיק, ופה ושם ישמעו קולות הסעדרים במוותה.

הרב.

השון

הפועל הצעיר

התרס"ח

ברניקה

החיים ההברתיים ב'סו, כאלו ישנו את שנתם ואוספים אונים לסיוון הבא. הקונגרס מצד אחד והאספה השנתית של המדרות הסורים (שבפעם הזאת מצאה לה מקום בסינ'רה) מצד שני משכו אליהם הרבה כחות מניעים של הטבנה ההברתית שביסן. האורגניזציות הציוניות ומפלגות הפועלים כהכות לצויהן,

שישבו טהקינגרס ולע"ע אין מתאספים לאספות, אין עולים לישיבות; אי לקציות ואין נשפים... שבתון בכל.

— והתנועה האטיגרציונית גם היא, כאלו שוכחת את הקניקולים שלה. כמעט אין יוצא ואין בא. הכנסות טא"י כבר פסקה. כל אלה שחפשו וזצאו בא"י, נאכטאויל* כל אלה שחכו פה עד יעבור זעם, כביון שנוכחו, שהועם לא יעבור כ"כ מהרה, שמו את נפשם בכפם וזכו לעומת כן שבאו, הדבור הרוסי כמעט שלא ישמע ברחובות העיר, אותה הדבור, הכשמיש תמיד כהור מורה ברוטטרי לבנות האליכנס החדש שלא נזעכל עדין ע"י הישוב הטקטי... וכל כי שראה את רכוי האוכלוסין שביסן בשנה שעברה ומסתכל אל הרחובות שנתרוקנו מכשו, אינו יכול לבלי לבא לידי ההשכות ניגות על... טנונס של ישראל ההולך לאבוד...

— 12 —

* פגרה; חופשת לימודים

** מקלט-לילה